

Het Nederlands na Siegenbeek en Weiland

Spelling en naamvalsgebruik in de laatste helft van de 18^e en de eerste helft van de 19^e eeuw

Masterscriptie Neerlandistiek

Specialisatie: Nederlandse Taalkunde

Naam: Marlies Maria Margareta Reitsma

Studentnummer: 0802301

Begeleiders: Dr. G.J. Rutten & A. Krogull

Woordenaantal: 20.980

Inhoudsopgave

1. Inleiding	3
2. Het Standaardnederlands tussen de 16 ^e en de 18 ^e eeuw	6
2.1 De 16 ^e eeuw: het standaardisatieproces begint	6
2.2 De 17 ^e eeuw: Hollandse en Zuidelijke elementen	6
2.3 De 18 ^e eeuw: uniformiteit?	7
3. Siegenbeek en Weiland: standaardisatie op nationaal niveau	9
3.1 19 ^e -eeuwse ontwikkelingen	9
3.2 Siegenbeeks <i>Verhandeling</i>	10
3.3 Weilands <i>spraakunst</i>	10
4. De taalkenmerken: spelling en grammatica	12
4.1 De lange <i>ij</i>	12
4.2 Het tweede element in de diftongen: <i>ei</i> en <i>ui</i>	12
4.3 De lange <i>e</i> 's en de lange <i>o</i> 's	13
4.4 De genitief	14
4.5 De datief	15
5. Het onderzoek	17
5.1 Het materiaal	17
5.2 Onderzoeksmethode, resultaten en bespreking	19
5.2.1 De lange <i>ij</i>	19
5.2.2 De diftong <i>ei</i>	21
5.2.3 De diftong <i>ui</i>	24
5.2.4 De lange <i>e</i> 's	26
5.2.5 De lange <i>o</i> 's	28
5.2.6 De genitief	31
5.2.7 De datief	34
6. Discussie en conclusie	41
6.1 Discussie	41
6.2 Conclusie	42

1. Inleiding.

De huidige Nederlandse standaardtaal bestaat eigenlijk nog niet zo lang. Pas vanaf de 16^e eeuw probeerde men een uniforme standaardtaal op te bouwen; daarvoor bestond er in de Nederlanden veel taalvariatie, een stuk meer dan vandaag de dag. Ondanks deze standaardisatiepogingen in de 16^e eeuw, bleef er in de eeuwen erna veel taalverscheidenheid bestaan, zowel in het geschreven als gesproken Nederlands. Aan het begin van de 19^e eeuw begon men het standaardisatieproces voor het eerst op nationaal niveau voort te zetten. In deze scriptie staan twee werken uit deze periode centraal: het spellingsontwerp van Matthijs Siegenbeek uit 1804 en de grammatica van Petrus Weiland uit 1805. Dit zijn de eerste twee taalkundige werken die via de overheid nationaal gezag kregen.

Er staan in deze scriptie twee hoofdvragen centraal. Ten eerste: in welke mate hebben de spelling van Siegenbeek en de grammatica van Weiland invloed gehad op het 19^e-eeuwse geschreven Nederlands in de regio's Noord-Holland, Utrecht en Zuid-Holland? Dit betekent dat ik anayseer in hoeverre de vormen die Siegenbeek en Weiland voorschrijven toe- of afnemen in het geschreven Nederlands in deze regio's na de invoering van de publicaties. De tweede vraag luidt: zijn de voorgeschreven vormen eerder terug te zien in de regio Noord-Holland, Zuid-Holland of Utrecht? Ik zal dus nagaan of er een regionale verspreiding vanuit een bepaald gebied te zien is (of niet) als blijkt dat er een toename is in de vormen die Siegenbeek en Weiland voorschrijven. Ik beantwoord deze vragen aan de hand van verschillende taalkenmerken in persoonlijke brieven: de spelling van de lange *ij*, de diftongen *ei* en *ui* en de lange *e*'s en *o*'s. Daarnaast bespreek ik twee naamvallen: de genitief en de datief. Ik bekijk deze taalkenmerken in de provincies Noord-Holland, Utrecht en Zuid-Holland en in twee tijdsperiodes: 1770-1790 en 1820-1840¹. Ik maak in deze scriptie dus een diachrone analyse in persoonlijke brieven, waarbij ik ook de variabele *regio* gebruik.

Ik heb voor persoonlijke brieven gekozen, om het taalgebruik van de 'gewone mens' te bekijken. Iedereen die kan lezen en schrijven heeft taalonderwijs gehad, maar de een zal de spellings- en grammaticaregels beter aangeleerd hebben gekregen dan de ander. Door te kijken naar persoonlijke brieven, is te zien in hoeverre (en of) de regels in normerende werken terug te zien zijn in het dagelijks geschreven taalgebruik. Verder staat het taalgebruik in persoonlijke brieven vaak dichtbij de gesproken taal; dit soort ego-documenten bevatten de dagelijkse omgangstaal van mensen uit verschillende klassen. Anders dan in literaire teksten, waarin het taalgebruik en het register vaak ver afstaan van de dagelijkse omgangstaal, worden in persoonlijke brieven alledaagse aangelegenheden besproken, vaak in bewoordingen die dichtbij de gesproken taal staan (Simons 2013:20). Geschreven teksten kunnen dus elementen van gesproken taal bevatten. Volgens Koch & Oesterreicher (1985) gaan zulke teksten in de richting van wat zij *Sprache der Nähe* noemen. Koch & Oesterreicher (1985:23) hebben een model ontwikkeld waarin zij verschillende teksttypen indeelden op een schaal met *Sprache der Nähe* als de ene uiterste pool en *Sprache der Distanz* als de andere uiterste pool. Wanneer men op informele wijze spreekt met vrienden en familie, gebruikt men *Sprache der Nähe*, maar aan de andere kant kan men ook *Sprache der Distanz* gebruiken: formele taal die wordt gebruikt tegen onbekenden en mensen met een hogere positie (Nobels 2013:6). Men kan van *Sprache der Nähe* spreken, wanneer de communicatieve rollen binnen de gesprekssituatie niet vastliggen, het gespreksonderwerp vrij is en men erop kan reageren, wanneer de geproduceerde taal spontaan is, wanneer er vertrouwdheid tussen de gesprekspartners is en wanneer het een dialoog in de privé sfeer is. Men spreekt daarentegen van *Sprache der Distanz* wanneer de communicatieve rollen binnen de gesprekssituatie vastliggen, wanneer de gesprekspartners elkaar niet goed kennen, wanneer het

¹ In paragraaf 5.1 wordt besproken op grond waarvan deze regio's en perioden gekozen zijn.

gesprek niet spontaan is en wanneer het gespreksonderwerp niet vrij is en men hier niet op kan reageren, zodat dit soort taalgebruik kan lijken op een soort monoloog (Nobels 2013:6; Simons 2013:25). Koch & Oesterreicher delen persoonlijke brieven ongeveer midden tussen deze twee polen in, omdat dit medium elementen bevat van zowel *Sprache der Nähe* als *Sprache der Distanz*. Ondanks dat men elkaar niet face-to-face spreekt via briefcontact, voert men via persoonlijke brieven wel dialogen en in privé-brieven gebruikt men informele taal. Dit zijn kenmerken van *Sprache der Nähe*. Persoonlijke brieven bevatten echter ook kenmerken van *Sprache der Distanz*, zoals vaste formuleringen voor de aanhef en het slot. Dit is taalgebruik dat niet spontaan wordt geproduceerd en dus een kenmerk van *Sprache der Distanz* (Simons 2013:26). Het feit dat de taal in persoonlijke brieven dichtbij de dagelijkse gesproken omgangstaal staat, is bijvoorbeeld interessant in verband met de naamvallen. Zoals we zullen zien, werd het naamvallensysteem door middel van codificerende werken vanaf de 16^e tot ver in de 20^e eeuw in stand gehouden in het geschreven Nederlands, terwijl dit systeem al in de middeleeuwen grotendeels uit de dagelijkse omgangstaal verdwenen was (Nobels 2013:225; Van der Wal 1995:28; Simons 2013:259; Van der Wal & Van Bree 2008:291). Hier is een duidelijk verschil tussen gesproken en geschreven Nederlands te zien. Door te kijken naar naamvallen in persoonlijke brieven, die dus dichtbij het gesproken Nederlands staan, kan de invloed van normerende werken duidelijk worden.

Omdat ik kijk naar de taal in persoonlijke brieven, gebruik ik de *language history from below*-benadering. Binnen deze benadering bestudeert men informele en alledaagse taal van mensen uit alle klassen en bevolkingsgroepen² om zo de taalgeschiedenis aan te vullen (Simons 2013:20). Tegelijkertijd gebruik ik ook de tegenovergestelde benadering: *language history from above*. Binnen deze benadering richt men zich op de standaardisering van talen (Elspaß 2007:3). In deze scriptie beschrijf ik het standaardiseringsproces en twee werken die sterk bij dit proces betrokken zijn geweest (Van der Wal en Van Bree 2008:287,290; Kloek & Mijnhardt 2001:436). Ik bekijk de ontwikkelingen in de taalgeschiedenis in de 19^e eeuw dus van bovenaf, door twee normerende werken als uitgangspunt te nemen, maar ook van onderaf, door te kijken naar het taalgebruik van de 'gewone mens' in persoonlijke brieven. Daarnaast geef eerst een korte omschrijving van de ontwikkeling van het Standaardnederlands, waarna ik de taal in twee perioden en in drie verschillende regio's met elkaar vergelijk. Ik doe in deze scriptie dus een historisch taalkundig onderzoek.

Omdat de werken van Siegenbeek en Weiland gepubliceerd zijn in de 19^e eeuw, staat deze eeuw centraal in deze scriptie. Om een globaal beeld van de ontwikkeling van de standaardtaal te geven, komt er ook kort een omschrijving aan bod van het verloop van het standaardisatieproces tussen de 16^e en de 18^e eeuw. Dit kan helpen om de ontwikkelingen in de 19^e eeuw beter te begrijpen. Het onderzoek in deze scriptie is van belang, omdat het bijdraagt aan het beeld dat wij hebben van het standaardisatieproces en de Nederlandse taal in de 19^e eeuw.

Er zijn verschillende redenen waarom de 19^e eeuw een interessante periode in het standaardisatieproces. Ten eerste wordt in deze eeuw de behoefte aan een uniforme taal steeds groter en daarnaast wilde men de schrijf- en spreektaal dichterbij elkaar brengen (Kloek & Mijnhardt 2001:430; Van der Wal & Van Bree 2008:284). Deze groeiende wens naar een uniforme standaardtaal zorgde voor enkele nieuwe ontwikkelingen. Zo werd er voor het eerst een hoogleraar Nederlands aangesteld aan de Leidse universiteit: Matthijs Siegenbeek (Van der Wal en Van Bree 2008:287-288). Verder zag de overheid voor het eerst in de geschiedenis een rol voor zichzelf weggelegd binnen de standaardtaalontwikkeling (Kloek & Mijnhardt 2001:433). Zo schreef de zojuist genoemde Matthijs

² Hoewel de nadruk ligt op de taal van mensen uit bevolkingsgroepen waar tot een korte tijd geleden weinig aandacht aan werd besteed, zoals vrouwen en mensen uit de lagere klassen (Simons 2013:20).

Siegenbeek in opdracht van de overheid een nieuw spellingsontwerp. Deze werd gepubliceerd in 1804 en kreeg nationaal gezag, net zoals de grammatica die Petrus Weiland in 1805 ook in opdracht van de overheid schreef. Deze twee werken staan in deze scriptie centraal, omdat dit de eerste taalkundige publicaties zijn waarmee er een officiële, nationale norm ontstond. De kans bestond nu dat het Nederlands zich uniformer zou kunnen gaan ontwikkelen dan ooit. Tot slot is de 19^e eeuw een geschikte periode vanwege de beschikbaarheid van geschreven en gedrukt materiaal; vanaf de middeleeuwen groeide de geletterdheid in Nederland langzaam, waardoor het geschreven en gedrukte materiaal in de loop der tijd toenam (Rutten & Van der Wal 2013:46).

In hoofdstuk 2 bespreek ik de ontwikkeling van de standaardtaal tussen de 16^e en de 18^e eeuw. In hoofdstuk 3 bespreek ik de werken van Siegenbeek en Weiland in de 19^e-eeuwse context. In het daarop volgende hoofdstuk omschrijf ik de spellingskenmerken en de naamvallen die ik gebruik in mijn analyse. In hoofdstuk 5 beschrijf ik het materiaal dat ik bij deze analyse gebruik en bespreek ik mijn onderzoeksmethode en de resultaten.

2. Het Standaardnederlands tussen de 16^e en de 18^e eeuw

2.1 De 16^e eeuw: het standaardisatieproces begint

In de 16^e eeuw werden de eerste pogingen gedaan om het Nederlands te standaardiseren (Van der Wal & Van Bree 2008:201; Willemys 2013:78,80). In de middeleeuwen werden er per regio verschillende dialecten gesproken (wat nu nog steeds gebeurt), maar vanaf de 16^e eeuw probeerde men vooral het geschreven Nederlands uniformer te maken. De Nederlandse volkstaal bestond lange tijd als ondergeschikte taal naast het superieure Latijn, de taal van de kerk en de wetenschap (Van der Wal 1995:23; Van der Wal & Van Bree 2008:179). Vanaf de 16^e eeuw ontstond er echter meer interesse en aandacht voor de volkstaal; mede door allerlei religieuze en politieke gebeurtenissen ontstond er een nieuw nationaal bewustzijn wat de aandacht voor de Nederlandse volkstaal vergrootte (Van der Wal & Van Bree 2008:184). Voorbeelden van zulke gebeurtenissen zijn dat de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden in 1585 van elkaar gescheiden werden en daarnaast vond er in hetzelfde jaar de Val van Antwerpen plaats. Hierdoor immigreerden veel mensen vanuit het zuiden naar het noorden (Willemys 2013:87). Door de val van de stad was Antwerpen niet langer het politieke en financiële centrum van de Nederlanden; Amsterdam zou deze rol nu krijgen. Hierdoor vonden de meeste standaardiserende activiteiten plaats in deze regio, waardoor het Standaardnederlands zich grotendeels vanuit de dialecten in dit gebied zou gaan ontwikkelen (Van der Wal 1995:30; Van der Wal & Van Bree 2008:184,185; Willemys 2013:90). De rest van deze scriptie beschrijft de taalsituatie van de Noordelijke Nederlanden.

De ontwikkelingen binnen religie en politiek vergrootten de aandacht voor de Nederlandse volkstaal, waardoor steeds meer mensen een positieve attitude tegenover het Nederlands kregen (Van der Wal & Van Bree 2008:183). Mede hierdoor begonnen er werken te ontstaan waarin de spellings- en grammaticaregels beschreven werden: de eerste codificatieactiviteiten ontstonden (Van der Wal 1995:26). Een van de eerste publicaties over spelling was de *Nederlandsche Spellinghe* van Joos Lambrecht uit 1580. De eerste grammaticaregels werden beschreven in de *Twe-spraack van de Nederduitsche letterkunst* uit 1584, geschreven door Hendrick Laurensz. Spiegel en leden van de Amsterdamse rederijkerskamer In Liefd' Bloeyende (Van der Wal 1995:26; Van der Wal & Van Bree 2008:190). De grammaticaregels in dit werk zijn echter vaak geschreven naar Latijns voorbeeld, omdat dit nog steeds werd gezien als de superieure taal. Er werden bijvoorbeeld naar voorbeeld van het Latijn zes naamvallen voor het Nederlands in beschreven, terwijl het naamvallensysteem in het 16^e-eeuwse gesproken Nederlands al grotendeels in onbruik was geraakt. De 16^e-eeuwse grammatici wilden het Nederlands dus duidelijk opbouwen naar Latijns voorbeeld (Nobels 2013:225; Van der Wal 1995:28; Van der Wal & Van Bree 2008:191,192).

2.2 De 17^e eeuw: Hollandse en Zuidelijke elementen

In deze eeuw kwam de economie tot grote bloei: de Gouden Eeuw was aangebroken. Het standaardisatieproces ontwikkelde zich in deze eeuw verder doordat werken over spelling en grammatica bleven verschijnen. Hoewel er in deze eeuw nog steeds veel dialectverscheidenheid was, net zoals vandaag de dag, vond er binnen het geschreven Nederlands gaandeweg uit verschillende dialecten micro- en macroselectie plaats (Van der Wal & Van Bree 2008:200). Uiteindelijk is de standaardtaal vooral ontwikkeld uit de noordelijke (Hollandse) dialecten, omdat het financiële en politieke centrum naar deze regio was verschoven. Zuidelijke dialecten hebben echter misschien ook invloed gehad op de ontwikkeling van de standaardtaal (Van der Wal 1995:32). Dit kwam grotendeels doordat er na de val van Antwerpen veel immigranten vanuit het zuiden naar het noorden (vooral Holland) kwamen. Veel van deze immigranten waren theoloog, leraar, auteur etc. Hierdoor kwamen

mensen uit de noordelijke gewesten veel in contact met zuidelijke elementen, bijvoorbeeld op scholen en tijdens kerkdiensten. Veel lesmateriaal dat er op scholen werd gebruikt kwam bovendien uit het zuiden en bevatte dus zuidelijke taalkenmerken (Van der Wal 2008:32-33; Van der Wal & Van Bree 2008:204). Hierdoor zouden er dus zuidelijke elementen in de standaardtaal terecht zijn gekomen (Willemyns 2013:87). De invloed van deze zuidelijke immigranten op de standaardtaal is echter ook in twijfel getrokken door bijvoorbeeld Boyce & Howell (2000) en ook Van der Sijs (2004:46) is van mening dat de invloed van de zuidelijke immigranten minder groot is geweest dan vaak wordt aangenomen. Het idee dat zuidelijke immigranten invloed gehad hebben, komt voornamelijk bij Kloeke (1927) vandaan. Volgens hem zouden er vooral elitaire zuiderlingen naar Holland geëmigreerd zijn. Hij was van mening dat taalverandering altijd bij de elite begint en daarna doorwerkt naar lagere bevolkingsgroepen (Boyce & Howell 2000:255). Het beeld dat hij schetst van de samenstelling van de groep zuidelijke immigranten is echter onvolledig en ook latere historisch taalkundige werken die menen dat zuidelijke immigranten invloed hebben gehad op de Nederlandse taalontwikkeling, hebben hun informatie over het aantal immigranten in het noorden selectief gebruikt: er waren bijvoorbeeld in Amsterdam waarschijnlijk meer immigranten uit andere gebieden uit Noord-Nederland en Duitsland dan zuidelijke immigranten (Boyce & Howell:255,261; Van der Sijs 2004:47,48). Dit zijn redenen tot twijfel over de invloed van zuidelijke immigranten op het Standaardnederlands.

Ondanks dat de standaardtaal in de 17^e eeuw nog lang geen eenheid was en dat de standaardtaal vooral invloed had in de hogere lagen van de bevolking en op de geschreven taal, bereikte de Nederlandse standaardtaal in deze eeuw toch in steeds meer gebieden steeds meer mensen in verschillende lagen van de bevolking (Willemyns 2013:93; Van der Wal & Van Bree 2008:221). Daarnaast werd het ook steeds vaker gebruikt in wetenschappelijke publicaties, hoewel het Latijn op dit gebied lange tijd de belangrijkste taal bleef. Er vond dus langzamerhand functieuitbreiding voor het Nederlands plaats (Van der Wal & Van Bree 1995:221; Van der Wal 1995:36,39).

2.3 De 18^e eeuw: uniformiteit?

De 18^e eeuw staat vaak te boek als een eeuw waarin er op taalkundig en letterkundig gebied weinig is gebeurd; de taal en de taalnormen zouden nu grotendeels uniform zijn (Willemyns 2013:98; Vosters e.a. 2010:94). Vosters e.a. (2010:94) hebben aangetoond dat de taalnormen in deze eeuw inderdaad overwegend uniform waren, maar ze menen dat het een mythe³ is dat dit ook voor de *taal* geldt (Vosters e.a. 2010:94,102). Hun onderzoek naar verschillende spellingskenmerken heeft namelijk aangetoond dat het 18^e-eeuwse taalgebruik meer variatie bevat dan men vaak beweert (Vosters e.a. 2010:106). In deze eeuw bestond er dus toch nog veel variatie, terwijl tegelijkertijd steeds meer mensen de standaardtaal accepteerden, waardoor het zich verder verspreidde (Van der Wal 1995:103).

Ook in deze eeuw ontstonden er steeds meer taalnormen en taalregels en daarnaast bleven er nieuwe grammatica's ontstaan. Hierin was niet alleen aandacht voor grammatica, maar ook voor spelling (Willemyns 2013:99). Maar ondanks dat de roep om uniformere taalnormen al sinds 1760 steeds vaker klonk, verschenen de eerste officiële werken over spelling en grammatica met nationaal gezag pas in de 19^e eeuw met Siegenbeek en Weiland; de overheid begon zich pas in deze eeuw met de ontwikkeling van de standaardtaal te bemoeien (Van der Sijs & Willemyns 2009:302). Het werk van Siegenbeek is echter wel gebaseerd op spellingsnormen uit de 18^e eeuw: hij baseerde zich op de publicaties van Adriaan Kluit, die in 1763 en 1777 werken over spelling publiceerde, en Lambert Ten Kate (Van der Wal & Van Bree 2008:241; Van der Sijs 2004:282; Rutten 2011:102). Weiland baseerde

³ Voor meer over taalmythes en –ideologieën, zie Milroy (2012) en Watts (2012).

zich op grammaticale werken die tussen de 16^e en de 18^e eeuw waren gepubliceerd (Van der Sijs & Willemyns 2009:306; Van der Sijs 2004:442). In het volgende hoofdstuk bespreek ik de werken van Weiland en Siegenbeek en de 19^e-eeuwse context.

3. Siegenbeek en Weiland: standaardisatie op nationaal niveau

3.1 19^e-eeuwse ontwikkelingen

Het eind van de 18^e eeuw en het begin van de 19^e eeuw stonden in het teken van Franse overheersing; van 1795 tot 1813 maakten de Noordelijke Nederlanden deel uit van Frankrijk (Willemyns 2013:106,110). Ondanks deze buitenlandse overheersing is het Nederlands in deze tijd een grotere eenheid geworden, mede door de broer van Keizer Napoleon I, Lodewijk Napoleon. Onder andere door zijn invloed werd bijvoorbeeld de Neerlandistiek een wetenschappelijk en academische discipline, waarbinnen Matthijs Siegenbeek en Petrus Weiland een voortrekkersrol hadden (Willemyns 2013:107; Van der Wal & Van Bree 2008:284).

De Franse Tijd en de standaardisatieprocessen in de voorgaande drie eeuwen hebben ervoor gezorgd dat de standaardisering van het geschreven Nederlands vrij ver ontwikkeld was aan het begin van de 19^e eeuw. Dit was echter vooral het geval in het geschreven Nederlands van de hogere bevolkingsgroepen. Verder was de gesproken taal aan het begin van de 19^e eeuw een stuk minder gestandaardiseerd dan de geschreven taal; het gesproken Nederlands bevatte nog steeds veel diversiteit en dialectverscheidenheid (Van der Wal & Van Bree 2008:284; Kloek & Mijnhardt 2001:431). Volgens Van der Sijs & Willemyns (2009:302) werd de 19^e eeuw “overheerst door de kloof tussen schrijftaal en spreektaal”. Men was zich hiervan bewust en mede daarom werd Matthijs Siegenbeek (1774-1854) benoemd tot hoogleraar Nederduitse welsprekendheid, hij was de eerste die deze leerstoel bekleedde (Siegenbeek 1997:7). Daarnaast vonden velen de taaldiversiteit in het land problematisch; niet alleen de taal van de lagere bevolkingsgroepen bevatte veel taalvariatie, maar ook de taal van de hogere bevolkingsgroepen en wetenschappers. Dit leidde ertoe dat steeds meer mensen meer uniformiteit in de taal wilden zien. Ook hierdoor ontstond er behoefte aan een hoogleraar Nederlands (Kloek & Mijnhardt 2001:430). Daarnaast was de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen⁴ van mening dat een uniforme standaardtaal het taalonderwijs zou verbeteren en zou zorgen voor meer eenheid in het onderwijs. De roep om standaardisering kwam dus van verschillende kanten. Er was echter nog geen officiële standaard voor het Nederlands, waardoor de taal nog niet volledig kon standaardiseren (Kloek & Mijnhardt 2001: 433,435). Men hoopte dat een hoogleraar Nederlands meer eenheid zou brengen in de taal, hoewel de aanstelling van Siegenbeek er aanvankelijk vooral op gericht was om de beheersing van het Nederlands in de maatschappelijke bovenlaag te verbeteren. Korte tijd na zijn aanstelling werd Siegenbeek echter door de overheid betrokken bij de standaardisatieplannen op een veel grotere schaal (Kloek & Mijnhardt 2001:435).

Niet alleen Siegenbeek werd betrokken bij de standaardisatieplannen, ook Petrus Weiland (1754-1842) speelde er een rol bij. Siegenbeek publiceerde in opdracht van de overheid in 1804 de eerste officiële nationale spelling, getiteld *Verhandeling over de Nederduitse spelling ter bevordering van eenparigheid in dezelve*. Een jaar later publiceerde Weiland, ook in opdracht van de overheid, een officiële nationale grammatica: de *Nederduitse spraakkunst*. Beide werken werden de landelijke norm binnen officiële instanties en het onderwijs (Van der Wal & Van Bree 2008:287, 290; Kloek & Mijnhardt 2001:436). Vooral het onderwijs is een belangrijke plek om nieuwe werken over taal in te voeren; het is immers de plek waar het taalonderwijs begint. Het is dan misschien ook geen toeval dat er ten tijde van de publicaties van Siegenbeek en Weiland grote vernieuwingen in het onderwijs werden doorgevoerd (Lenders 1988:9). Al sinds de tweede helft van de 18^e eeuw was verbetering van het onderwijs een onderwerp binnen de politiek en de geleidelijke herinrichting van staat en maatschappij tijdens de Franse Tijd, zorgde ook voor vernieuwingen binnen het onderwijs (Lenders

⁴ Een genootschap dat zich inzet voor het welzijn en de ontwikkeling van het volk. Zie: <http://www.nutalgemeen.nl/lnk-historie> (website van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen).

1988:9,27,32). Met de schoolwet van 1806 werd het onderwijs voor het eerst een nationale kwestie: er werd een onderscheid gemaakt tussen openbare (scholen voor de volksklasse) en bijzondere scholen (scholen voor de 'hogere standen'), de nationale wet gold vanaf dat moment op alle scholen en er kwam een nationale schoolinspectie en een wettelijke boekenlijst (Lenders 1988:12,43,44,45). De onderwijsvernieuwingen waren in het begin vooral op de openbare scholen terug te vinden (Lenders 1988:45). Ongeveer twintig jaar na de invoering van de onderwijsvernieuwingen, in 1833, klaagt een anonieme schijver dat bijzondere scholen nog "naar geen vast plan ingerigt zijn; dat er nog weinig eenheid in middelen en doel bij dezelve bestaat"⁵. Dit betekent dat er op de openbare scholen waarschijnlijk eerder een eenheid ontstond wat betreft inrichting van het onderwijs en het gebruik van lesmateriaal dan op de bijzondere scholen. Het is mogelijk dat de werken van Siegenbeek en Weiland eerder in gebruik werden genomen op openbare scholen dan op bijzondere scholen, waardoor de eventuele invloed van deze werken misschien eerder terug te zien is in het taalgebruik van leden van de bevolkingsklasse die naar de openbare scholen gingen dan in dat van leden van de hogere standen die naar de bijzondere scholen gingen. Onderzoek dat buiten het kader van deze scriptie valt zou uit moeten wijzen of dit inderdaad zo is. In de volgende paragrafen bespreek ik de werken van Siegenbeek en Weiland.

3.2 Siegenbeeks *Verhandeling*

De spelling van Siegenbeek is vooral gebaseerd op twee publicaties van Adriaan Kluit en wijkt hier niet ingrijpend van af. Het is ook een van Siegenbeeks uitgangspunten om niet te veel af te wijken van wat er in het Nederlands al gebruikelijk is (Van der Wal & Van Bree 2008:241,288,289; Van der Sijs & Willemys 2009:304). Het werk van Siegenbeek luidde een nieuwe fase binnen de spelling in, omdat het de eerste officiële, nationale spelling was die de norm werd binnen het onderwijs en officiële instanties (Van der Wal & Van Bree 2008:287,290; Kloek & Mijnhardt 2001:436). Er was echter ook kritiek op Siegenbeeks spellingsontwerp; die kwam vooral bij Willem Bilderdijk vandaan⁶. Zijn onvrede over Siegenbeeks werk zette hem ertoe aan om in 1829 een eigen spelling te publiceren, die uiteindelijk niet drastisch afweek van het werk van Siegenbeek (Kloek & Mijnhardt 2001:436; Van der Sijs 2004:283; Molewijk 1992:128).

Siegenbeeks *Verhandeling* bestaat uit drie delen: in het eerste deel zet hij gedetailleerd enkele algemene regels van de spelling uiteen, waaronder bijvoorbeeld de regel "Schrijf, zoo als gij spreekt". Hiermee wordt bedoeld dat alle klanken die in een woord te horen zijn op schrift weergegeven moeten worden; volgens Siegenbeek moet de spelling de uitspraak dus weerspiegelen (Siegenbeek 1804:13,14,17; Van der Sijs 2004:282). In het tweede deel bespreekt Siegenbeek achttien spellingskenmerken waarover onenigheid bestaat en legt hij uit wat zijn eigen keuzes in deze kwesties zijn en waarom; het derde deel bestaat uit een lange woordenlijst waarin de spellingsregels van Siegenbeek zelf worden gehanteerd.

3.3 Weilands *spraakkunst*

Niet alleen op het gebied van spelling werd er aan het begin van de 19^e eeuw een nieuwe fase ingeluid, ook op het gebied van grammatica; het tweede werk dat officieel, nationaal gezag kreeg, was de *spraakkunst* van Weiland (Kloek & Mijnhardt 2001:436).

⁵ Anonymus (1833:35), *Verhandeling over de voortreffelijkheid van het klassikaal onderwijs; en de middelen om de meeste voordeelen van hetzelfde te trekken, door de oprigting van Centraal-Scholen*, Leiden. Aangehaald in (Lenders 1988:46).

⁶ Zie hiervoor bijvoorbeeld Molewijk 1992:128-131.

Het werk bestaat uit twee delen: in het eerste deel bespreekt Weiland de Nederlandse spelling in navolging van Siegenbeek. In het tweede deel komt de “woordvoeging” aan bod; er wordt besproken op welke manier de afzonderlijke woorden van het Nederlands met elkaar verbonden moeten worden tot begrijpelijke zinnen (Weiland 1805:205). Weilands *spraakkunst* bevat echter niet alleen maar grammaticaregels; het bevat ook een beschrijving van de woordsoorten. Veel van wat hij bespreekt is in overeenstemming met de inhoud van grammatica’s uit voorgaande eeuwen, zelfs met die uit de 16^e eeuw. Weiland beschrijft het Nederlands namelijk ook deels naar voorbeeld van het Latijn (Van der Sijs & Willemys 2009:306). Hij schrijft echter niet zes, zoals in de *Twe-spraack* (zie paragraaf 2.1), maar vier naamvallen voor: de nominatief, genitief, datief en accusatief, oftewel: de eerste, tweede, derde en vierde naamval (Weiland 1805:74; Van der Wal & Van Bree 2008:291; Nobels 2013:225; Simons 2013:259; Scott 2014:95,101). Zijn voorschriften komen voort uit het “taaleigen” en daar horen niet langer zes naamvallen bij; taal verandert en het Nederlands kende niet langer zes naamvallen (Weiland 1805:2,7; Van der Wal & Van Bree 2008:291;). Met het voorschrijven van vier naamvallen ging Weiland echter voorbij aan het feit dat het naamvallensysteem al in de 16^e eeuw grotendeels niet meer gebruikt werd in de dagelijkse omgangstaal (Nobels 2013:225; Van der Wal 1995:28; Simons 2013:259; Van der Wal & Van Bree 2008:291). In de 19^e eeuw zou dit systeem alleen maar verder afgebrokkeld zijn. Weiland beschrijft hier dus niet de taalwerkelijkheid.

In het volgende hoofdstuk bespreek ik de spellingskenmerken en de naamvallen die ik bij de analyse van mijn materiaal gebruik.

4. De taalkenmerken: spelling en grammatica

In dit hoofdstuk worden de volgende spellingskenmerken behandeld: de lange *ij*; de diftongen *ei* en *ui*; de lange *e*'s en de lange *o*'s. Ik heb deze kenmerken ten eerste gekozen, omdat Siegenbeek ze relevant genoeg vond om in zijn *Verhandeling* uitvoerig te bespreken. Daarnaast waren er tijdens het transcriberen van het materiaal verschillen op te merken bij deze spellingskenmerken. Ik verwacht bij deze spellingskenmerken dus in de loop der tijd veranderingen te zien.

Verder zal ik twee grammaticale kenmerken bespreken: de genitief en de datief. Ik heb deze naamvallen gekozen, omdat er naast deze naamvallen, zoals we zullen zien, alternatieve genitief- en datiefconstructies bestaan. Hierdoor is goed na te gaan in welke mate deze twee naamvallen gebruikt worden in mijn materiaal. Ik zal eerst de spellingskenmerken bespreken.

4.1 De lange *ij*

Oorspronkelijk was de *ij* (in woorden als *hij* en *wijn*) een monoftong en de *ei* (in woorden als *klein* en *eigen*) een diftong; het waren dus ooit twee verschillende klanken. In de vroegste geschriften (o.a. de werken van Jacob van Maerlant) werd de *ij* als *ii* geschreven en uitgesproken als [i]. Dit gebeurt in veel dialecten tegenwoordig nog steeds. Deze klank werd langzaam een diftong; de uitspraak verschoof geleidelijk naar [ei] (Molewijk 1992:113; Siegenbeek 1804:65). Aan het eind van de 17^e eeuw hadden de korte *ei* en de lange *ij* in grote delen van Holland, Utrecht en Brabant dezelfde uitspraak [ei]. Toch is het onderscheid in spelling blijven bestaan. De spelling van zowel de korte *ei* als de *lange ij* heeft verschillende varianten gehad. Ik bespreek eerst de varianten van de *ij*; de korte *ei* is het onderwerp van de volgende paragraaf.

Lange tijd werd de lange *ij* op verschillende manieren gespeld: als *ij*, *y* en soms *ÿ*. Zoals genoemd werd de lange *ij* in de vroegste geschriften, geschreven als *ii*. Deze spelling kon echter verward worden met de letter *u*, waardoor men al snel de tweede *i* begon te verlengen en dus *ij* begon te schrijven in plaats van *ii* (Siegenbeek 1804:65). Verder gebruikte men vanaf ongeveer de 13^e eeuw de *y* vaak als andere schrijfwijze voor de korte *i* (bijvoorbeeld *eyghen* in plaats van *eighen*) (Siegenbeek 1804:67). Ongeveer vanaf de 15^e eeuw begon men daarnaast geleidelijk de *y* niet meer alleen in plaats van de korte *i* te schrijven, maar ook in plaats van de *ij*. Dit gebeurde vooral in de 17^e eeuw (Siegenbeek 1804:68). Lang heeft de *y* de voorkeur heeft gehad, maar dit veranderde in de 19^e eeuw met Siegenbeek: volgens Van der Sijs (2004:282) heeft hij "de doodsteek aan het gebruik van *y* in plaats van *ij*" gegeven. Volgens Siegenbeek hoort de *y* eigenlijk niet thuis in het Nederlandse alfabet. Het teken komt namelijk nauwelijks voor in de oudste geschriften en dan vaak alleen in uitheemse woorden. Verder komt de *y* ook amper voor in oude talen die aan het Nederlands verwant zijn, zoals het Gotisch; ook in deze talen wordt de *y* alleen maar in uitheemse woorden gebruikt (Siegenbeek 1804:69). Siegenbeek meent daarom dat de *y* in het geval van de lange *ij* uit het Nederlandse alfabet moet verdwijnen en dat men alleen nog *ij* moet schrijven. Het teken mag alleen geschreven blijven worden in bepaalde "vreemde eigennamen van personen, landen enz." (Siegenbeek 1804:76).

4.2 Het tweede element in de diftongen: *ei* en *ui*

Net als de lange *ij* werd de korte *ei* lange tijd op verschillende manieren gespeld: als *ei*, *ey* en soms *eij*. De klank gaat terug op de Westgermaanse *ai*-klank (Molewijk 1992:113; Rutten & Vosters 2011:240; Van Loon 1986:49). Ook de diftong *ui* had verschillende spellingswijzen: *ui*, *uy* en *uij* (Molewijk 1992:113; Rutten & Vosters 2011:240). Het is duidelijk geworden dat de uitspraak van de korte *ei* en de lange *ij* in de loop der tijd is samengevallen. Omdat men deze tekens op schrift wel eens door elkaar haalde (wat tegenwoordig overigens nog steeds gebeurt), geeft Siegenbeek in de uitgebreide

woordenlijst in zijn *Verhandeling* weer welke woorden er met een korte *ei* en welke met een lange *ij* gespeld moeten worden⁷ (Molewijk 1992:113; Siegenbeek 1804:65,137). In de vorige paragraaf is duidelijk geworden dat Siegenbeek de letter *y* uit het Nederlandse alfabet wilde schrappen; hij wees het gebruik van dit teken dus duidelijk af (Siegenbeek 1804:76). Wat betreft de spelling van de diftongen *ei* en *ui* is hieruit op te maken dat hij de *y* dus ook niet terug wilde zien in deze diftongen; hij geeft de voorkeur aan *ei* en *ui* en schrijft dus deze vormen voor. Dit is bijvoorbeeld te zien aan de woordenlijst; de spellingen *ey* en *uy*, maar ook *eij* en *uij*, zijn er niet in terug te vinden (Siegenbeek 1804:337-386).

4.3 De lange *e*'s en de lange *o*'s

In de 19^e eeuw was vooral in een groot deel van Holland het verschil in uitspraak tussen de zachtlange en de scherplange *e* weggevallen⁸. In de Zuidelijke Nederlanden was het onderscheid nog wel te horen. Het verschil werd hier ook weergegeven in werken over orthografie en fonologie; in het Noorden werd dit in soortgelijke werken niet altijd meer gedaan (Rutten 2011:85-89). Omdat het onderscheid tussen de zachtlange en scherplange *e* in sommige gebieden nog wel te horen was, wilde Siegenbeek het klankonderscheid wel blijven weergeven op schrift (Siegenbeek 1804:118-119; Rutten 2011:83,85). De scherplange *e*, zoals in *een* en *leren*, komt voort uit de Westgermaanse *ai*-klank en is in het Oudnederlands de monoftong *e* geworden; de zachtlange *e*, zoals in *breken* en *hemel*, is ontstaan door "de rekking van de korte vocalen *e* en *i* in open lettergreep" (Rutten 2011:84).

Net als de *e* had de *o* een zachtlange en een scherplange uitspraak, maar ook hier was het onderscheid in uitspraak tussen beide klanken in de 19^e eeuw in een groot deel van Holland weggevallen⁹ (Siegenbeek 1804:118-119; Rutten 2011:83). Ook bij deze klanken wilde Siegenbeek het onderscheid weer blijven geven op schrift (Siegenbeek 1804:118-119). De scherplange *o*, zoals in *oor* en *lopen*, komt voort uit de West-germaanse *au*-klank en is in het Oudnederlands de monoftong *o* geworden; de zachtlange *o*, zoals in *zoon* en *komen*, is ontstaan door "rekking van de korte vocalen *o* en *u* in open lettergrepen" (Rutten 2011:110). Aangezien het onderscheid in uitspraak tussen de zachtlange en de scherplange *e* en *o* in een groot gebied was weggevallen, hoorden velen het onderscheid tussen de klanken waarschijnlijk niet. Siegenbeek noemt drie manieren om te bepalen of het om een scherplange of zachtlange klank het gaat: 1) door te rade te gaan bij oude verwante talen, zoals het Gotisch, Oudsaksisch en Oudfrankisch; 2) door te kijken naar het taalgebruik van de beste auteurs en 3) door na te gaan wat de meest gebruikelijke uitspraak is in de streken waar het klankonderscheid nog te horen is (vooral Rotterdam en andere plaatsen die aan de Maas liggen, in Zeeland en Groningen) (Siegenbeek 1804:265; Rutten 2011:103).

De regels die Siegenbeek voor de spelling van de scherplange en zachtlange *e* en *o* voorschrijft, schrijft hij voor in navoging van Lambert Ten Kate en Adriaan Kluit: zachtlange, open lettergrepen moeten met een enkele *e* of *o* geschreven worden; scherplange, open lettergrepen moeten met dubbel *ee* of *oo* gespeld worden (Rutten 2011:102; Siegenbeek: 131,134). Wat betreft woorden met de uitgang *-heid* (zoals *mogendheid*) stelt hij in zijn woordenlijst dat deze woorden in het meervoud met een enkele *e* (*mogendheden* in plaats van *mogendheeden*) geschreven moeten worden (Siegenbeek 1804:355). In de volgende twee paragrafen bespreek ik de genitief en de datief.

⁷ Zie hiervoor ook de Tweede Les uit Siegenbeeks *Letterkunst voor de jeugd* (Siegenbeek 1817:11-15) http://www.dbnl.org/arch/sieg002lett01_01/pag/sieg002lett01_01.pdf

⁸ Dit is ook zo in het huidige Standaardnederlands. Het onderscheid bestaat nog wel in bepaalde dialecten.

⁹ Zie noot 10.

4.4 De genitief

De genitief, de tweede naamval, is een naamval die aangeeft dat twee zaken betrekking op elkaar hebben; er wordt een bezits- of herkomstrelatie mee uitgedrukt (bijvoorbeeld *de Banden der Natuur*¹⁰) (Scott 2014:29,105; Mooijaart & Van der Wal 2011:38). Het is duidelijk geworden dat het naamvallensysteem in het Nederlands sinds de middeleeuwen grotendeels uit de dagelijkse omgangstaal is verdwenen. Dit systeem werd echter door middel van codificatie tussen de 16^e tot diep in de 20^e eeuw in stand gehouden in de (formele) geschreven taal. Weerman & De Wit (1999:1158) hebben aangetoond dat de genitief tussen de 13^e en de 15^e eeuw in Vlaamse teksten sterk afnam; een alternatieve genitiefconstructie, de *van*-constructie (zie volgende alinea), werd steeds vaker gebruikt in plaats van de naamval (Scott 2014:107,108). Toen de standaardisatie- en codificatieactiviteiten in de 16^e eeuw begonnen, werd het naamvallensysteem echter nieuw leven ingeblazen (Scott 2014:101,111). Scott (2014:128,129) heeft aangetoond dat het aantal genitieven in Nederlandse teksten tussen de 16^e en de 19^e eeuw weer toenam, zowel in formele teksten als informelere ego-documenten¹¹, zoals brieven en dagboeken.

Weiland noemt voor het Nederlands acht manieren waarop de genitief zich kan voordoen¹²: 1) “als werkende oorzaak” (*het werk mijner handen*); 2) om eigendom en bezittingen aan te geven (*de heer des huizes*); 3) om de tijd en plaats ergens van aan te geven (*de zeden onzer eeuw*); 4) om een deel-geheel-relatie aan te geven (*een glas wijns*); 5) om maten en tijd aan te geven (*een duim gronds*); 6) in plaats van de voorzetsels *uit* of *onder* (*niemand onzer*); “voor sommige bijvoeglijke naamwoorden” (*des doods schuldig*); 8) in combinatie met bepaalde werkwoorden (*voornemens zijn*). (Weiland 1805:75-76). Deze 8 gevallen van de genitief zijn te scharen onder wat Nobels&Rutten (2014) en Simons&Rutten (2014) de *synthetische genitief* noemen: de genitief die gevormd wordt door middel van flexie. Historisch gezien is dit de oudste genitiefvorm (Nobels&Rutten 2014:34). Daarnaast onderscheiden Nobels&Rutten (2014:35-36) en Simons&Rutten(2014:62-63) drie andere genitiefconstructies: de *van*-constructie (*t adres van myn brief*), de *s*-constructie (*Gods bevel*) en de *z'n*-constructie (*Crees haar rekening*)¹³. Ook Weiland noemt deze alternatieve genitiefconstructies (Weiland 1805:76,216-217,235-236). Het gebruik van de *z'n*-constructie keurt hij af; deze behoort tot de “taalfeilen” (Weiland 1805:235-236). Wat betreft de *s*-constructie, geeft hij geen duidelijk voorschrift; hij noemt alleen sommige gevallen waarin deze constructie gebruikt wordt (Weiland 1805:216,217). Hij keurt deze constructie dus niet uitgesproken goed of af. Dit is ook het geval bij de *van*-constructie; hij noemt dat men in sommige gevallen in plaats van de naamval het voorzetsel *van* gebruikt, maar geeft verder geen duidelijk oordeel over het gebruik (Weiland 1805:76). Hij laat echter wel blijken dat hij de voorkeur geeft aan het gebruik van de naamval (Weiland 1805:77-78). Verder noemt hij dat sommige grammatici de volgende regels voorschrijven voor het gebruik van de synthetische genitief en de *van*-constructie: 1) gebruik de naamval als een zelfstandig naamwoord in bedrijvende zin gebruikt wordt; 2) gebruik de genitief met behulp van het voorzetsel *van* als een zelfstandig naamwoord in lijdende zin gebruikt wordt. Weiland meent echter dat deze regels “meer willekeurig, dan gegrond” zijn (Weiland 1805:217). Weiland schrijft deze regels dus zelf niet voor. Tot slot merkt Weiland op dat genitieven zoals *des avonds*, *donderdags*, *mijns bedunkens* eerder fungeren

¹⁰ Voorbeeld uit mijn eigen corpus.

¹¹ Hoewel de genitief minder toenam in ego-documenten dan in formele teksten. Ook de *van*-constructie werd in beide tekstsoorten in alle onderzochte eeuwen vaker gebruikt dan de genitief (zie Scott 2014:128-129).

¹² Voorbeeld 1-8 komen van Weiland (1805:75-76).

¹³ Deze voorbeelden van de *van*- de *s*- en de *z'n*-constructie komen uit mijn eigen corpus.

als op zichzelf staande bijwoorden dan genitieven (Weiland 1805:270). Dit soort uitdrukkingen laat ik in mijn analyse dan ook buiten beschouwing.

Ook al geeft Weiland dus geen duidelijk oordeel over het gebruik van de *van*- en de *s*-constructies, hij is wel een voorstander is van het gebruik van de naamval. Hij meent namelijk dat alleen de tweede naamval een bezitsrelatie duidelijk aangeeft (Weiland 1805:235-236).

In mijn analyse gebruik ik alleen de synthetische genitief en de *van*-constructie, omdat bij de bezitsrelatie die de *s*- en de *z'n*-constructie uitdrukken bijna altijd een levende entiteit betrokken is, zoals *mijn broers huis*, *mijn broer zijn huis*¹⁴. Bij de synthetische genitief en de *van*-constructie is dit niet zo: deze constructies komen zowel met een levende als een niet-levende bezitter voor (Nobels & Rutten 2014:36; Scott 2014:103). Omdat de *s*- en de *z'n*-constructie bijna altijd gebruikt worden in combinatie met een levende entiteit en de synthetische genitief en de *van*-constructie met zowel een levende als niet-levende entiteit, is het de vraag of de *s*- en de *z'n*-constructie goed met de synthetische genitief en de *van*-constructie vergeleken kunnen worden. Daarom gebruik ik alleen de synthetische genitief en de *van*-constructie in mijn analyse.

4.5 De datief

De datief, de derde naamval, is net als de genitief door middel van codificatie lange tijd behouden in het (formele) geschreven Nederlands (Scott 2014:101). Deze naamval wordt gebruikt als het zelfstandig naamwoord in de zin de functie van meewerkend voorwerp heeft, bijvoorbeeld: *'t is den Heere bekent*¹⁵ (Mooijaart & Van der Wal 2011:38). In Weilands woorden is de datief het deel in de zin dat "het doel der handeling" aangeeft; volgens hem is het een vereiste dat deze naamval gebruikt wordt als iets of iemand in de zin het meewerkend voorwerp is (*iemand iets beloven, deze spijs is zwakken menschen schadelijk*)¹⁶ (Weiland 1805:78). Daarnaast noemt Weiland dat men in plaats van de naamval vaak gebruik maakt van de voorzetsels *aan* of *voor* (*aan iemand iets beloven, deze spijs is voor zwakke mensen schadelijk*) (Weiland 1805:78-79). Hij keurt het gebruik van deze voorzetsels niet uitgesproken af, maar schrijft het ook niet voor. Hij laat echter wel blijken dat hij de voorkeur geeft aan het gebruik van flexie; deze naamval wordt immers "vereischt" in het geval van een meewerkend voorwerp (Weiland 1805:78).

Net zoals bij de genitief zijn er dus verschillende datiefconstructies te benoemen:

- 1) *De synthetische datief*¹⁷. Hierbij wordt er gebruik gemaakt van flexie en niet van een voorzetsel, hoewel een voorzetsel wel mogelijk is (*ik schrijf den man een brief*). Weiland geeft de voorkeur aan deze constructie.
- 2) *Datiefconstructie met flexie én voorzetsel*. Hierbij wordt er flexie gebruikt, terwijl er tegelijkertijd gebruik wordt gemaakt van een voorzetsel (*ik schrijf aan den man*¹⁸ *een brief*).
- 3) *Datiefconstructie zonder flexie en zonder voorzetsel*. Hierbij wordt geen gebruik gemaakt van flexie, hoewel het in sommige gevallen wel mogelijk is. Ook wordt er geen voorzetsel gebruikt, hoewel een voorzetsel wel mogelijk is (*ik schrijf de man een brief*).

¹⁴ Er zijn echter ook voorbeelden te vinden waarin deze constructies voorkomen met niet-levende entiteiten, zie Scott (2014:147).

¹⁵ Voorbeeld u mijn eigen corpus.

¹⁶ Voorbeelden van Weiland (1805:78).

¹⁷ Deze constructie noem ik zo in navolging van Nobels & Rutten (2014) en Simons & Rutten (2014).

¹⁸ Volgens Weiland (1805:79-80) regeren de voorzetsels *aan*, *in*, *op*, *over*, *langs*, *tegen*, *van*, *met* en *naar* de vierde naamval, de accusatief. Hierbij geeft hij o.a. het voorbeeld *aan den wand kleven*. In zinnen als *ik schrijf aan den man een brief*, is de flexie dus op te vatten als de vierde naamval. Het zinsdeel *aan den man* heeft echter de functie meewerkend voorwerp.

- 4) *Datiefconstructie met voorzetsel en zonder flexie*. Hierbij wordt er geen gebruik gemaakt van flexie, hoewel dit in sommige gevallen wel mogelijk is, maar alleen van de voorzetsels *aan* of *voor* (*ik schrijf **aan de man** een brief*).

Het gaat binnen het kader van de datief om twee vragen: wordt er flexie gebruikt waar dit mogelijk is of niet? En: worden de voorzetsels *aan* of *voor* gebruikt waar dit mogelijk is of niet? De twee variabelen binnen mijn analyse zijn dan ook: het gebruik van *flexie* en *voorzetsels*.

In het volgende hoofdstuk wordt duidelijk hoe ik de besproken naamvallen en spellingskenmerken geanalyseerd heb en bespreek ik mijn corpus. Daarnaast komen mijn onderzoeksresultaten aan bod.

5. Het onderzoek

5.1 Het materiaal

Het onderzoek in deze scriptie wordt gedaan aan de hand van een corpus van 134 persoonlijke brieven¹⁹ (63.334 woorden) uit de regio's Noord-Holland, Utrecht en Zuid-Holland en uit twee perioden: 1770-1790 en 1820-1840 (zie Bijlage 1). Deze provincies en perioden zijn gekozen, om na te gaan of er regionale en diachrone verschillen te zien zijn wat betreft de besproken spellingskenmerken en naamvallen. Het is duidelijk geworden dat de standaardtaal zich grotendeels ontwikkeld heeft in en verspreid heeft vanuit het Noordwestelijke deel van Nederland, vooral het gebied rond Amsterdam (Van der Wal & Van Bree 2008:184,185). Het is mogelijk dat mijn analyse een regionale verspreiding van de eventuele invloed van de werken van Siegenbeek en Weiland vanuit Noord-Holland naar de andere provincies zal laten zien. Een andere mogelijkheid is dat er een verspreiding vanuit Zuid-Holland naar de andere provincies naar voren komt, omdat de regering (het onderwijs viel vanaf de 19^e eeuw onder hun verantwoordelijkheid) vanuit dit deel van het land opereerde en daarnaast was Siegenbeek gekoppeld aan de Leidse Universiteit en was Weiland werkzaam in Rotterdam (Frederiks & Van den Branden 1888-1891:872).

Het materiaal is opgedeeld in de tijdsperioden 1770-1790 en 1820-1840. De eerste periode is gekozen, omdat de werken van Siegenbeek en Weiland toen nog niet gepubliceerd waren. Zowel Siegenbeek als Weiland hebben hun werken echter gebaseerd op eerdere spellingsontwerpen en grammatica's, dus door naar deze periode te kijken, is te zien op welke manier de besproken naamvallen en spellingskenmerken gehanteerd werden voor de invoering van de werken van Siegenbeek en Weiland (Van der Wal & Van Bree 2008:241,288; Van der Sijs & Willemyns 2009:304).

De tweede periode is gekozen, omdat de werken van Siegenbeek en Weiland toen al enkele decennia de norm waren binnen officiële instanties en het onderwijs (Van der Wal & Van Bree 2008:287,290; Kloek & Mijnhardt 2001:436). Mijn materiaal is opgedeeld in zes subcorpora:

- 1) 1770-1790 Noord-Holland (25 brieven; 7926 woorden)
- 2) 1770-1790 Utrecht (10 brieven; 9315 woorden)
- 3) 1770-1790 Zuid-Holland (25 brieven; 11535 woorden)
- 4) 1820-1840 Noord-Holland (25 brieven; 13105 woorden)
- 5) 1820-1840 Utrecht (24 brieven; 14827 woorden)
- 6) 1820-1840 Zuid-Holland (25 brieven; 6626 woorden)

Een deel van het totale corpus bestaat uit materiaal van het *Going Dutch*-project²⁰ van Rutten, Krogull en Schoemaker; een multi-genre corpus dat momenteel nog in opbouw is. Hierin wordt 18^e-eeuws en 19^e-eeuws materiaal uit kranten, persoonlijke brieven en dagboeken uit verschillende regio's bijeen gebracht. Ik heb 49 brieven uit dit corpus gebruikt (subcorpus 4 en 5). Het materiaal uit subcorpus 6 heb ik in het regionaal archief van Dordrecht gefotografeerd en daarna getranscribeerd. De brieven in subcorpus 4 t/m 6 komen uit familiearchieven; veel van deze families komen uit de hogere bevolgingsklassen. Het materiaal in subcorpus 1 t/m 3 is door leden van verschillende klassen geschreven; deze brieven zijn geselecteerd uit het *Brieven als Buit*-corpus²¹. Dit corpus bestaat uit

¹⁹ Alle transcripties en data die ik bij het onderzoek heb gebruikt, staan op de USB-stick die bij deze scriptie is gevoegd.

²⁰ Zie <http://hum.leiden.edu/lucl/going-dutch> (website over dit corpus).

²¹ Zie <http://brievenalsbuit.inl.nl/zeebrieven/page/search> (website van de online applicatie van het corpus) en <http://www.brievenalsbuit.nl/> (website over dit corpus).

ongeveer duizend (voornamelijk) 17^e- en 18^e-eeuwse brieven die enkele decennia geleden teruggevonden zijn in Britse archieven. Mijn streven was om ieder subcorpus uit 25 brieven te laten bestaan, maar dit is voor subcorpus 2 en 5 niet gelukt, omdat het *Brieven als Buit*-corpus simpelweg niet genoeg autografen (zie hieronder) uit Utrecht in de periode 1770-1790 bevatte en er ook één brief te weinig uit deze provincie was in de periode 1820-1840 in het *Going Dutch*-project. Ook bevat niet ieder subcorpus hetzelfde aantal woorden, daarom werk ik in mijn analyse naast absolute getallen met procenten en noem ik hoe vaak de besproken taalkenmerken gemiddeld per duizend woorden voorkomen.

Het materiaal is getranscribeerd volgens de transcriptieconventies van het *Going Dutch*-project (zie Bijlage 2). De brieven uit het *Brieven als Buit*-corpus waren getranscribeerd volgens de transcriptieconventies van dit corpus, maar ik heb het brievenmateriaal uit subcorpus 1 t/m 3 aangepast aan de transcriptieconventies van het *Going Dutch*-project.

Alle brieven zijn te kenmerken als privébrief; brieven die geschreven zijn tussen mensen die elkaar goed kennen, zoals vrienden en familie. Mijn materiaal bevat dus geen zakelijke brieven. In privébrieven is namelijk eerder informeel taalgebruik te vinden dan in zakelijke brieven en in het kader van de *language from below*-benadering ben ik juist geïnteresseerd in dit taalgebruik. In zakelijke brieven hanteert men een formeel register, waardoor een scribent misschien andere formuleringen gebruikt en op een andere manier spelt dan wanneer dezelfde scribent een privébrief schrijft.

Verder zijn alle brieven autografen, wat inhoudt dat de afzender en degene die de brief daadwerkelijk heeft geschreven dezelfde persoon zijn. In de 18e eeuw kwam het nog voor dat mensen die zelf niet (zo goed) konden schrijven hun brief door iemand anders lieten schrijven, waardoor afzender en auteur soms niet overeen komen. In zulke gevallen kunnen de sociale kenmerken niet aan één persoon worden toegeschreven; bij autografen kan dit wel (Simons 2013:87). We kunnen ervan uitgaan dat brieven uit de 19e eeuw doorgaans autografen zijn, omdat de geletterdheid in de loop der tijd alleen maar steeg, vooral na de 19e-eeuwse onderwijsvernieuwingen (Rutten & Van der Wal 2013:46; Lenders 1988:9). Verder is zojuist genoemd dat mijn 19^e-eeuwse materiaal voornamelijk geschreven is door leden van families uit de hogere klassen; binnen deze bevolkingsgroepen zal de geletterdheid erg hoog geweest zijn.

Daarnaast is van alle scribenten vastgesteld uit welke regio zij komen; op deze manier kunnen de juiste regionale kenmerken aan een scribent worden gekoppeld. Als een brief bijvoorbeeld in Leiden is geschreven, maar wanneer de scribent uit Amsterdam komt, bevat deze brief Nederlands met Noord-Hollandse kenmerken. Alle scribenten in mijn corpus komen uit de regio waarin hun brieven zijn onderverdeeld.

Tot slot is mijn materiaal is door verschillende scribenten geschreven, maar in mijn analyse gebruik ik geen sociale variabelen, zoals klasse en gender. Daarom heb ik niet de taalkenmerken per scribent geanalyseerd; ik kijk naar de voorkomens van de taalkenmerken in mijn gehele corpus. Om er toch voor te zorgen dat het taalgebruik van één scribent mijn resultaten niet uit balans bracht, bevat mijn materiaal niet meer dan tweeduizend woorden per scribent. Verder heb ik rekening gehouden met het aantal brieven dat door mannen en door vrouwen is geschreven. Ook al gebruik ik gender niet als variabele, toch heb ik er zoveel mogelijk voor gezorgd dat mijn corpus niet een stuk meer brieven van een van beide geslachten bevat (76 brieven zijn door mannen geschreven en 58 door vrouwen), zodat kenmerkend taalgebruik van mannen of vrouwen mijn materiaal niet onzuiver zou maken. Het is namelijk aangetoond dat vrouwen sommige taalkenmerken vaker gebruiken dan mannen en

andersom²². In de volgende paragrafen bespreek ik mijn onderzoeksmethode per taalkenmerk. Daarnaast presenteer en interpreteer ik mijn resultaten.

5.2 Onderzoeksmethode, resultaten en bespreking

5.2.1 De lange *ij*

In paragraaf 4.1 is duidelijk geworden dat de lange *ij* verschillende spellingswijzen heeft gehad. In de transcriptieconventies van het *Going Dutch*-project is onderscheid gemaakt tussen vier varianten van de lange *ij*:

- 1) *ij* (lange *ij* waarbij de *i* en de *j* duidelijk twee aparte tekens zijn). Deze *ij* is getranscribeerd als <ij>.
- 2) *ÿ* (Griekse *ij* met dubbele punt). Deze *ij* is getranscribeerd als <ÿ>.
- 3) *y* (Griekse *ij* zonder puntjes). Deze *ij* is getranscribeerd als <y>.
- 4) *y* met één puntje of een accent. Deze *ij* is getranscribeerd als <°y>.

Ik heb echter geen onderscheid gemaakt tussen deze vier varianten. In mijn analyse draait het om de vraag: als woorden met een lange *ij* gebruikt worden, hoe vaak wordt de lange *ij* dan met puntjes geschreven en hoe vaak zonder puntjes? Ik heb de lexemen die met <ij>, <ÿ> en <°y> getranscribeerd zijn, gerekend tot de categorie 'ij met puntjes'. Alleen <y> heb ik gerekend tot de categorie 'y zonder puntjes'. Het gaat dus om twee varianten: *ij* en *y*. Siegenbeek schrijft de variant *ij* met puntjes voor, dus de verwachting is dat deze variant in de loop der tijd toeneemt.

Ik heb het programma WordSmith gebruikt om per subcorpus een woordenlijst te maken (deze lijsten heb ik bij de analyse van alle spellingskenmerken gebruikt). Zo kreeg ik een overzicht van alle woorden in ieder subcorpus en het aantal voorkomens per woord. Deze lijsten zijn handmatig doorgenomen om alle lexemen eruit te halen die gespeld zijn met een lange *ij* (met of zonder puntjes), bijvoorbeeld de woorden *bedenkelijke*, *mogelyk* etc. Bij alle spellingskenmerken die ik analyseer, heb ik eigennamen (en afleidingen hiervan) buiten beschouwing gelaten, omdat er voor dit soort woorden aparte regels gelden; volgens Siegenbeek mag de *y* bijvoorbeeld in sommige eigennamen gebruikt worden (Siegenbeek 1804:76). Verder bevatten de resultaten alleen woorden waarin de klank [ɛi] gerepresenteerd wordt door de lange *ij* met of zonder puntjes; woorden als *ijongen* en *naijgaren* vallen dus buiten mijn analyse. Wel heb ik woorden als *kwaliijk*, waarin de *ij* uitgesproken wordt als [ə], meegenomen in mijn resultaten, omdat dit soort woorden gespeld moeten worden met *ij*, ook al is de uitspraak niet letterlijk [ɛi].

Tabel 1 t/m 3 laten per regio de verhouding zien van het aantal tokens dat gespeld is met lange *ij* met of zonder puntjes²³ in de perioden 1770-1790 en 1820-1840.

1770-1790	Noord-Holland		Utrecht		Zuid-Holland	
	#	%	#	%	#	%
<i>ij</i> met puntjes	286	45,8%	388	51,9%	533	57,4%
<i>y</i> zonder puntjes	339	54,2%	359	48,1%	396	42,6%
Totaal	625	100	747	100	929	100

Tabel 1 Totaal aantal tokens per regio in de periode 1770-1790 die gespeld zijn met *ij* of *y*.

²² Bijvoorbeeld door Rutten & Van der Wal (2012).

²³ Woorden met de diftongen *ei* en *ui* (die gespeld kunnen worden met *ey* of *eij* en *uy* of *uij*) vallen buiten deze analyse.

Tabel 1 laat zien dat de periode 1770-1790 in Noord-Holland 625 tokens (gemiddeld 78,9 tokens per duizend woorden) met lange *ij* bevat. Hiervan zijn er 286 (45,8%) met puntjes geschreven en 339 (54,2%) zonder puntjes. Van de 625 tokens zijn er 33 foutief gespeld; deze hadden met een korte *ei* gespeld moeten worden, maar zijn met een lange *ij* geschreven (bijvoorbeeld *geleegenhyt*). Om de resultaten zo zuiver mogelijk te maken, staan de resultaten van alle regio's zonder de foutief gespelde tokens in Tabel 2.

In Utrecht zijn er 747 tokens (gemiddeld 80 tokens per duizend woorden) gespeld met lange *ij*. Hiervan zijn er 388 (51,9%) met puntjes geschreven en 359 (48,1%) zonder. Ook in deze regio zijn er tokens met lange *ij* geschreven die met korte *ei* gespeld hadden moeten worden: 29 tokens in totaal. Tabel 2 bevat het aantal tokens in deze regio zonder de foutief gespelde woorden.

In Zuid-Holland zijn er 929 tokens (gemiddeld 80,5 tokens per duizend woorden) geschreven met lange *ij*. Hiervan zijn er 533 (57,4%) met puntjes geschreven en 396 (42,6%) zonder. Deze periode bevat 22 foutief gespelde tokens. Bij de verdere interpretatie van de resultaten gebruik ik Tabel 2, aangezien deze tabel alleen de juist gespelde tokens bevat.

1770-1790	Noord-Holland		Utrecht		Zuid-Holland	
	#	%	#	%	#	%
<i>ij</i> met puntjes	272	45,9%	373	51,9%	525	57,9%
<i>y</i> zonder puntjes	320	54,1%	345	48,1%	382	42,1%
Totaal	592	100	718	100	907	100

Tabel 2 Aantal tokens per regio in de periode 1770-1790 die gespeld zijn met *y* of *ij*, waarbij de foutief gespelde tokens buiten de totalen van Tabel 1 zijn gelaten.

In Noord-Holland zijn er 592 juist gespelde tokens met lange *ij* geschreven. Hiervan zijn er 272 (45,9%) met puntjes geschreven en 320 (54,1%) zonder. In Utrecht zijn er 718 tokens met lange *ij* geschreven, waarvan 373 (51,9%) met puntjes en 345 (48,1%) zonder puntjes. Tot slot Zuid-Holland: dit subcorpus bevat 907 tokens met lange *ij*, waarvan 525 tokens (57,9%) met puntjes en 382 (42,1%) zonder puntjes.

Wanneer we de drie regio's met elkaar vergelijken, is te zien dat er in Utrecht (51,9%) en Zuid-Holland (57,9%) een lichte voorkeur te zien is voor de spelling *ij* met puntjes. In Noord-Holland (54,1%) is er juist een lichte voorkeur te zien voor de spelling lange *y* zonder puntjes. In geen van de regio's is een overweldigende voorkeur voor een van de twee spellingen te zien, wat betekent dat men waarschijnlijk vrij willekeurig de lange *ij* met of zonder puntjes schreef. In mijn materiaal komt het vaak voor dat in een brief van dezelfde scribe variatie te zien is: Simon Vaartjes uit Noord-Holland bijvoorbeeld schreef in een brief uit 1780 *wij én wy* (niet alleen in het geval van deze woorden). Verder laat het feit dat er regelmatig woorden met *ei* gespeld worden waar lange *ij* gespeld zou moeten worden zien dat men de verschillende representaties (*y/ij/ei*) van de klank [ɛi] door elkaar haalde. Tabel 3 bevat de resultaten uit de periode 1820-1840.

1820-1840	Noord-Holland		Utrecht		Zuid-Holland	
	#	%	#	%	#	%
<i>ij</i> met puntjes	529	44,5%	674	50,8%	281	47,9%
<i>y</i> zonder puntjes	660	55,5%	652	49,2%	305	52,1%
Totaal	1189	100	1326	100	586	100

Tabel 3 Totaal aantal tokens per regio in de periode 1820-1840 die gespeld zijn met *ij* of *y*.

Tabel 3 laat zien dat het subcorpus van Noord-Holland 1189 tokens (gemiddeld 90,7 tokens per duizend woorden) bevat met lange *ij*. Hiervan zijn er 529 (44,5%) met puntjes gespeld en 660 (55,5%) zonder. Er waren geen foutief gespelde tokens zoals in de voorgaande periode.

In het subcorpus van Utrecht wordt er in 674 (50,8%) van de 1326 gevallen (gemiddeld 89 tokens per duizend woorden) lange *ij* met puntjes gebruikt en in 652 (49,2%) gevallen lange *ij* zonder puntjes. Ook hier waren geen foutief gespelde tokens te vinden.

In Zuid-Holland zijn 281 (47,9%) van de 586 tokens (gemiddeld 88,4 tokens per duizend woorden) gespeld met lange *ij* met puntjes. De overige 305 (52,1%) tokens zijn zonder puntjes geschreven. Ook deze regio bevatte geen foutief gespelde tokens.

Wanneer we de regio's met elkaar vergelijken, is te zien dat er in deze periode alleen in de provincie Utrecht een lichte voorkeur voor de spelling *ij* met puntjes is, terwijl deze voorkeur in de periode 1770-1790 nog in de provincies Utrecht en Zuid-Holland te vinden was. De resultaten in Tabel 3 zijn ten opzichte van Tabel 2 weinig veranderd; in de provincies Noord-Holland en Utrecht zijn de procenten in beide tabellen bijna hetzelfde. Alleen in de provincie Zuid-Holland is een wat grotere verandering te zien: het aantal tokens dat gespeld is met lange *ij* met puntjes daalt hier ongeveer 10%. In alle provincies neemt het aantal tokens dat gespeld is met lange *y* zonder puntjes toe, wat tegen de verwachting in is, omdat Siegenbeek deze spelling juist afwijst (Siegenbeek 1804:76). Siegenbeek heeft in persoonlijke brieven uit deze periode dus nog in geen van de regio's "de doodsteek aan het gebruik van *y* in plaats van *ij*" gegeven (Van der Sijs 2004:282). Dit kan te maken hebben met het feit dat het materiaal uit de periode 1820-1840 voornamelijk uit familiearchieven komt. De leden van deze families behoorden meestal tot de hogere klassen die waarschijnlijk naar de eerder genoemde bijzondere scholen²⁴ gingen. In paragraaf 3.1 is genoemd dat het mogelijk is dat de werken van Siegenbeek en Weiland op deze scholen minder snel in gebruik werden genomen dan op openbare scholen. Misschien hebben veel scribenten van het 19^e-eeuwse materiaal nog leren spellen aan de hand van bijvoorbeeld Adriaan Kluit. Hij schreef in sommige gevallen de lange *ij* met puntjes voor en in sommige gevallen de lange *y* zonder puntjes (Van de Bilt 2000:116). Wat betreft de lange *ij* spelden de scribenten in de periode 1820-1840 dus grotendeels zoals in de periode 1770-1790. Siegenbeeks voorschrift van dit spellingskenmerk heeft dus geen invloed gehad op de schrijfp praktijk. Daarom is er ook geen duidelijke regionale verspreiding van het gebruik van de voorschriften op te merken.

5.2.2 De diftong *ei*

Ook de diftong *ei* is in het verleden op verschillende manieren gespeld. Bij dit spellingskenmerk draait het om de vraag: als woorden met korte *ei* gebruikt worden, hoe vaak wordt dan de spelling *ei* gebruikt en hoe vaak *ey* of *eij*? Wat betreft de spellingen *ey* en *eij*, gaat het er net zoals in de vorige

²⁴ In de periode 1770-1790 was het onderscheid tussen openbare en bijzondere scholen nog niet door de overheid gemaakt, dus een vergelijking tussen de perioden 1820-1840 en 1770-1790 wat betreft onderwijsverschillen op verschillende soorten scholen kan niet goed gemaakt worden.

paragraaf om, of de lange *ij* met of zonder puntjes geschreven wordt. Dezelfde werkwijze als in de vorige paragraaf is hier gehanteerd. Het gaat in mijn analyse dus om de varianten *ei*, *ey* en *eij*. In paragraaf 4.2 is duidelijk geworden dat Siegenbeek de variant *ei* voorschrijft (Siegenbeek 1804:76,337-386). Er is dus in de loop der tijd een stijging in het aantal voorkomens van deze variant te verwachten.

Bij de analyse van dit spellingskenmerk heb ik opnieuw gebruik gemaakt van de eerder genoemde woordenlijsten die met WordSmith gemaakt zijn. De lijsten zijn handmatig doorgenomen om alle lexemen eruit te halen die gespeld zijn met *ei*, *ey* of *eij*. Tabel 4 t/m 6 laten per regio de resultaten zien in de perioden 1770-1790 en 1820-1840.

1770-1790	Noord-Holland		Utrecht		Zuid-Holland	
	#	%	#	%	#	%
<i>ei</i>	7	10,4%	21	33,3%	20	14,7%
<i>ey</i>	43	64,2%	6	9,5%	31	22,8%
<i>eij</i>	17	25,4%	36	57,2%	85	62,5%
Totaal	67	100	63	100	136	100

Tabel 4 Totaal aantal tokens per regio in de periode 1770-1790 die gespeld zijn met *ei*, *ey* of *eij*.

Tabel 4 laat zien dat er in Noord-Holland in totaal 67 tokens (gemiddeld 8,5 tokens per duizend woorden) met *ei*, *ey* of *eij* zijn gespeld. Hiervan zijn er 7 (10,4%) gespeld met *ei*, 43 met *ey* (64,2%) en 17 met *eij* (25,4%). Er zijn echter 23 tokens foutief gespeld; deze hadden met een lange *ij* gespeld moeten worden, maar zijn met een korte *ei* gespeld (bijvoorbeeld *bleyven*). Om de resultaten zo zuiver mogelijk te maken, staan de resultaten van alle regio's zonder de foutief gespelde tokens in Tabel 5.

Het materiaal uit de regio Utrecht bevat 63 tokens (gemiddeld 6,8 tokens per duizend woorden) die met *ei*, *ey* of *eij* zijn gespeld. Hiervan zijn er 21 (33,3%) geschreven met *ei*, 6 (9,5%) met *ey* en 36 (57,2%) met *eij*. Hier zijn slechts 3 foutief gespelde tokens te vinden. Tabel 2 bevat het aantal tokens in deze regio zonder de foutief gespelde woorden.

In de regio Zuid-Holland zijn er 136 (gemiddeld 11,8 tokens per duizend woorden) tokens met *ei*, *ey* of *eij* geschreven. Van dit aantal zijn er 20 (14,7%) met *ei* geschreven, 31 (22,8%) met *ey* en 85 (62,5%) met *eij*. Deze regio bevat 29 foutief gespelde tokens. Omdat Tabel 5 alleen de juist gespelde tokens bevat, gebruik ik deze tabel bij de interpretatie van de resultaten.

1770-1790	Noord-Holland		Utrecht		Zuid-Holland	
	#	%	#	%	#	%
<i>ei</i>	7	15,9%	21	35%	20	18,7%
<i>ey</i>	25	56,8%	6	10%	29	27,1%
<i>eij</i>	12	27,3%	33	55%	58	54,2%
Totaal	44	100	60	100	107	100

Tabel 5 Aantal tokens per regio in de periode 1770-1790 die gespeld zijn met *ei*, *ey* of *eij*, waarbij de foutief gespelde tokens buiten de totalen van Tabel 4 zijn gelaten.

Tabel 5 laat zien dat er in Noord-Holland in 7 (15,9%) van de 44 gevallen *ei* wordt gespeld; in 25 (56,8%) van de gevallen spelt men *ey* en in de overige 12 (27,3%) gevallen *eij*. Het materiaal uit Utrecht bevat 60 tokens met de spelling *ei*, *ey* of *eij*. Hiervan zijn er 21 (35%) gespeld met *ei*, 6 (10%) met *ey* en 33 (55%) met *eij*. De laatste regio, Zuid-Holland, bevat 107 tokens die met *ei*, *ey* of *eij* zijn gespeld. Hiervan zijn er 20 (18,7%) geschreven met *ei*, 29 (27,1%) met *ey* en 58 (54,2%) met *eij*.

De resultaten laten zien dat *ei* in geen van provincies de meest populaire spelling is; in Utrecht (55%) en Zuid-Holland (54,2%) heeft de spelling *ey* de voorkeur en in Noord-Holland (56,8%) wordt de spelling *ey* het meest gebruikt. Volgens Siegenbeek gebeurde het tussen de 13^e en de 16^e eeuw regelmatig dat men de korte *i* in de diftong *ei* verving voor een *y* (Siegenbeek 1804:67). Dit wordt in de periode 1770-1790 nog steeds vrij vaak gedaan. Het is mogelijk dat men de verschillende weergaven op schrift van de klank [ɛi] (*ei*, *y* en *ij*) regelmatig door elkaar haalde (dat is ook te zien aan het feit dat men regelmatig een korte *ei* gebruikt in woorden die met lange *ei* gespeld hadden moeten worden). Omdat de uitspraak van zowel de lange *ij* als de korte *ei* en de *y* hetzelfde was en men al sinds de 13^e eeuw de korte *i* in de *ei* regelmatig verving door de *y*, is het mogelijk dat men soms *ey* of *eij* spelde in gevallen waar *ei* bedoeld was. Verder kan het zo zijn dat de spelling *eij* veel voorkomt, juist omdat er vaak *ey* geschreven wordt in plaats van *ei*; in de vorige paragraaf hebben we gezien dat men de lange *ij* zowel als *y* en *ij* schrijft. Dit kan men ook gedaan hebben in het geval van de spelling *ey*; doordat men in het geval van de lange *ij* de spellingen *ij* en de *y* door elkaar gebruikt, kan men dit ook bij de korte *ei* doen en dus *eij* schrijven in plaats van *ei* of *ey*.

Verder kan het woordbeeld dat men vormt van woorden ook meespelen bij het feit dat de spellingen *eij* en *ey* vaker voorkomen dan *ei*: als je woorden vaak op een bepaalde manier geschreven ziet staan, dan is dat de spelling die je onthoudt en dus het woordbeeld, oftewel het visuele beeld van een woord, dat je bij woorden vormt (Bosman & De Groot 1994:303-304). Dit gebeurt eerder bij woorden die vaak voorkomen dan bij woorden die weinig voorkomen. Doordat men in deze periode een stuk vaker *ey* en *eij* schreef dan *ei*, onthielden de scribenten waarschijnlijk eerder de spelling *ey* en *eij* in woorden die met korte *ei* gespeld moeten worden, waardoor ze zelf ook minder snel *ei* schreven. Tabel 6 bevat de resultaten voor de periode 1820-1840.

1820-1840	Noord-Holland		Utrecht		Zuid-Holland	
	#	%	#	%	#	%
<i>ei</i>	108	99,1%	130	94,9%	64	95,5%
<i>ey</i>	1	0,9%	6	4,4%	2	3%
<i>eij</i>	0	0%	1	0,7%	1	1,5%
Totaal	109	100	137	100	67	100

Tabel 6 Totaal aantal tokens in de periode 1820-1840 per regio die gespeld zijn met *ei*, *ey* of *eij*.

Tabel 6 laat zien dat er in de periode 1820-1840 in Noord-Holland in 108 (99,1%) van de 109 gevallen (gemiddeld 8,3 tokens per duizend woorden) *ei* wordt gespeld en in slechts 1 geval (0,9%) *ey*. De spelling *eij* komt niet voor. Verder waren er geen foutief gespelde lexemen zoals in de voorgaande periode.

Het subcorpus van Utrecht bevat 137 tokens (gemiddeld 9,2 tokens per duizend woorden) die met *ei*, *ey* of *eij* zijn gespeld. Hiervan zijn er 130 (94,9%) gespeld met *ei*, 6 (4,4%) met *ey* en slechts 1 token is met *eij* (0,7%) gespeld. Ook dit subcorpus bevat geen foutief gespelde lexemen.

Tot slot bevat het materiaal van Zuid-Holland 67 tokens (gemiddeld 10,11 tokens per duizend woorden) die de spelling *ei*, *ey* of *eij* bevatten. Hiervan zijn er 64 (95,5%) met *ei* gespeld, 2 (3%) met *ey* en 1 (1,5%) met *eij*. Er waren geen foutief gespelde lexemen te vinden.

In deze periode is er in alle regio's een duidelijke voorkeur te zien voor de spelling *ei*. Als we Tabel 6 met Tabel 5 vergelijken, dan is er ten opzichte van de voorgaande periode een hoge stijging wat betreft de spelling *ei* in iedere regio te zien: in Noord-Holland stijgt het percentage ruim 80%, in Utrecht bijna 60% en in Zuid-Holland ruim 75%. De hoogste stijging is dus te zien in Noord-Holland. Het lijkt erop dat het voorschrift van Siegenbeek wat betreft de spelling van de korte *ei* grote invloed heeft

gehad: in de periode 1770-1790 was de gewenste spelling *ei* nog in alle regio's ruim in de minderheid en in de periode 1820-1840 is dit duidelijk de voorkeurspelling geworden. Verder onderzoek zou uit moeten wijzen of de spelling *ei* ook in 18^e-eeuwse spellingsontwerpen het voorschrift was. Als dit inderdaad zo is, heeft Siegenbeek gezorgd voor een grote verspreiding van dit voorschrift, waarschijnlijk vooral door middel van het onderwijs. Verder lijkt het argument uit de vorige paragraaf dat de meeste scribenten van mijn 19^e-eeuwse materiaal misschien niet hebben leren spellen aan de hand van Siegenbeek lijkt hier niet op te gaan: de resultaten wat betreft de spelling van de korte *ei* laten zien dat het voorschrift van Siegenbeek duidelijk nagevolgd werd. In deze periode kwamen de scribenten vaker in aanraking met de spelling *ei* dan de spelling *ey* of *eij*, waardoor zij een juist woordbeeld vormden van woorden waarin een korte *ei* wordt gebruikt. Hierdoor spelden de scribenten waarschijnlijk zelf *ei* waar dit hoorde in plaats van *ey* of *eij*.

Wat betreft een regionale verspreiding is gezegd dat de stijging van de gewenste spelling in de periode 1820-1840 ten opzichte van de voorgaande periode in Noord-Holland het hoogst was, maar deze stijging is niet drastisch hoger dan de stijging in de andere twee provincies. Daarnaast is geen enkele provincie achtergebleven wat betreft het voorschrift van Siegenbeek; in alle provincies wordt de gewenste spelling *ei* in ruim 90% van de gevallen gebruikt. Van een duidelijke regionale verspreiding is dus geen sprake.

5.2.3 De diftong *ui*

Bij dit spellingskenmerk draait het om de vraag: als woorden met de diftong *ui* gebruikt worden, hoe vaak wordt dan de spelling *ui* gebruikt en hoe vaak *uy* of *uij*? Bij de spellingen *uy* en *uij*, gaat het er ook om of de lange *ij* met of zonder puntjes geschreven wordt. Dezelfde werkwijze als in paragraaf 5.2.1 is hier gebruikt. Het gaat in mijn analyse dus om de varianten *ui*, *uy* en *uij*. De variant die Siegenbeek voorschrijft is *ui*. We hebben eerder gezien dat hij meent dat de *y* niet tot niet thuishoort in het Nederlandse alfabet; de spelling *uy* is samen met de spelling *uij* niet terug te vinden in de woordenlijst van Siegenbeeks *Verhandeling* (Siegenbeek 1804:76,337-386). De verwachting is dus dat het aantal woorden dat met *ui* gespeld is in de loop der tijd stijgt.

Ook bij de analyse van dit spellingskenmerk zijn de woordenlijsten gebruikt die met het programma Wordsmith zijn gemaakt. Ik heb de lijsten handmatig doorgenomen om alle lexemen eruit te halen die zijn gespeld met *ui*, *uy* of *uij*. Tabel 7 en 8 laten per regio de verhouding zien van de tokens die gespeld zijn met *ui*, *uy* of *uij* in de perioden 1770-1790 en 1820-1840.

1770-1790	Noord-Holland		Utrecht		Zuid-Holland	
	#	%	#	%	#	%
<i>ui</i>	4	6,1%	4	5,1%	9	8,4%
<i>uy</i>	43	66,2%	33	42,3%	42	39,2%
<i>uij</i>	18	27,7%	41	52,6%	56	52,4%
Totaal	65	100	78	100	107	100

Tabel 7 Totaal aantal tokens per regio in de periode 1770-1790 die gespeld zijn met *ui*, *uy* of *uij*.

Tabel 7 laat zien dat het subcorpus van Noord-Holland 65 tokens bevat (gemiddeld 8,2 tokens per duizend woorden) waarin de spelling *ui*, *uy* of *uij* wordt gebruikt. Hiervan zijn er 4 (6,1%) met *ui* gespeld, 43 (66,2%) met *uy* en 18 (27,7%) met *uij*.

In Utrecht zijn er 78 tokens (gemiddeld 8,4 tokens per duizend woorden) met de spelling *ui*, *uy* of *uij* gebruikt. Hiervan zijn er 4 (5,1%) met *ui* geschreven, 33 (42,3%) met *uy* en 41 (52,6%) met *uij*.

In Zuid-Holland wordt er in 9 (8,4%) van de 107 gevallen (gemiddeld 9,3 tokens per duizend woorden) de spelling *ui* gebruikt, in 42 gevallen (39,2%) de spelling *uy* en in 56 gevallen (52,4%) de spelling *uij*.

Wanneer we de regio's met elkaar vergelijken, valt op dat er in geen van de drie regio's in deze periode een voorkeur te zien is voor de gewenste spelling *ui*: in de regio Noord-Holland (66,2%) gaat de voorkeur uit naar de spelling *uy* en in de regio's Utrecht (52,6%) en Zuid-Holland (52,4%) wordt de spelling *uij* het meest gebruikt. Een mogelijke verklaring waarom de spellingen *uy* en *uij* zo vaak gebruikt worden, is dat men naar analogie van de korte *ei* de *i* in de diftong *ui* verving voor een *y* en dus *uy* schreef in plaats van *ui*. Hierbij speelt de uitspraak van de *y* geen rol, omdat de *ui* niet uitgesproken wordt als [ɛi], maar [œy]. Het is mogelijk dat veel scribenten de *y* puur als vervanging zagen voor de *i* in zowel de diftong *ei* als *ui*. En omdat men vaak de *y* in de spelling *ey* van de diftong *ei* verving voor *ij*, is het mogelijk dat men hetzelfde deed bij de diftong *ui*, wat de spelling *uij* oplevert. Waarschijnlijk vormde men de spellingsvarianten *uy* en *uij* dus naar analogie van de spellingen *ey* en *eij*. Verder kan ook hier het woordbeeld dat men vormt van woorden meegespeeld hebben bij het feit dat de spellingen *uy* en *eij* vaker voorkomen dan *ui*. Waarschijnlijk zag men in deze periode de spellingen *uy* en *uij* een stuk vaker dan *ui*, waardoor de scribenten eerder de spelling *ey* en *eij* in woorden die deze diftong bevatten onthielden en gebruikten. Tabel 8 bevat de resultaten uit de periode 1820-1840.

1820-1840	Noord-Holland		Utrecht		Zuid-Holland	
	#	%	#	%	#	%
<i>ui</i>	112	97,4%	164	94,3%	56	98,2%
<i>uy</i>	2	1,7%	8	4,6%	1	1,8%
<i>uij</i>	1	0,9%	2	1,1	0	0%
Totaal	115	100	174	100	57	100

Tabel 8 Totaal aantal tokens per regio in de periode 1820-1840 die gespeld zijn met *ui*, *uy* of *uij*.

Tabel 8 laat zien dat er in Noord-Holland 115 tokens (gemiddeld 8,8 tokens per duizend woorden) geschreven zijn met de spelling *ui*, *uy* of *uij*. Hiervan zijn er 112 (97,4%) gespeld met *ui*, 2 (1,7%) met *uy* en slechts 1 token (0,9%) met *uij*.

Het subcorpus van Utrecht bevat 174 tokens (gemiddeld 11,7 tokens per duizend woorden) met de spelling *ui*, *uy* of *uij*. Hiervan zijn er 164 (94,3%) geschreven met *ui*, 8 (4,6%) met *uy* en 2 (1,1%) met *uij*.

In Zuid-Holland is er in 56 (98,2%) van de 57 gevallen (gemiddeld 8,6 tokens per duizend woorden) de spelling *ui* gebruikt en in slechts 1 geval (1,8%) de spelling *uy*. De spelling *uij* kwam niet voor.

De resultaten laten zien dat de spelling *ui* in deze periode in iedere regio de voorkeursspelling is. Net zoals bij de diftong *ei* is er een hoge stijging te zien van de gewenste spelling *ui* in de periode 1820-1840 ten opzichte van de periode 1770-1790: in Noord-Holland stijgt het percentage met ruim 90%, in Utrecht bijna 90% en in Zuid-Holland 90%. Dit is een opmerkelijke stijging in alle regio's. Ook hier lijkt het erop dat het voorschrift van Siegenbeek wat betreft de spelling van de *ui* grote invloed heeft gehad: in de periode 1770-1790 was de gewenste spelling *ui* nog in alle regio's ruim in de minderheid en in de periode 1820-1840 worden bijna alle tokens in alle regio's met *ui* gespeld. Net zoals bij de *ei* zou verder onderzoek zou moeten uitwijzen of de spelling *ui* ook in 18^e-eeuwse spellingsontwerpen het voorschrift was. Als dit zo is, heeft Siegenbeek gezorgd voor een grote verspreiding van dit voorschrift, waarschijnlijk vooral door middel van het onderwijs. Verder lijkt ook hier het argument dat mijn 19^e-eeuwse scribenten misschien niet aan de hand van Siegenbeek hebben

leren spellen niet op te gaan: volgens de resultaten in Tabel 8 werd het voorschrift van Siegenbeek duidelijk nagevolgd. Doordat men in deze periode vaker de spelling *ui* zagen dan de spelling *uy* of *uij*, vormden zij een juist woordbeeld van woorden waarin de diftong *ui* wordt gebruikt, waardoor de scribenten waarschijnlijk de gewenste spelling *ui* zelf ook gebruikten.

Ook bij dit spellingskenmerk is er geen duidelijke regionale verspreiding op te merken van de vormen die Siegenbeek voorschrijft; in alle provincies is het aantal voorkomens van de gewenste spelling *ui* ongeveer even hard gestegen en de percentages van de spelling *ui* wijken in alle regio's weinig van elkaar af.

5.2.4 De lange e's

Bij de analyse van dit spellingskenmerk, heb ik in de woordenlijsten die met Wordsmith zijn gemaakt per subcorpus alle lexemen opgezocht met een scherplange of zachtlange *e* in een open lettergreep. Het gaat hier om de vraag: als woorden met een scherplange of zachtlange *e* worden gebruikt, hoe vaak wordt er dan een enkele *e* of dubbel *ee* gebruikt waar de regel dit voorschrijft, en hoe vaak wordt er een enkele *e* of dubbel *ee* gebruikt waar de regel dit niet voorschrijft? Oftewel: hoe vaak wordt een lexeem juist of onjuist gespeld? Leenwoorden met een zachtlange of scherplange *e* uit niet-Germaanse talen, zoals *informereren* en *communiceren*, heb ik niet meegenomen in mijn resultaten (tenzij een bepaald leenwoord specifiek vermeld wordt in Siegenbeeks woordenlijst), omdat zulke woorden niet teruggaan op West-Germaanse klanken. In paragraaf 4.3 is namelijk genoemd dat de scherplange *e* teruggaat op de Westgermaanse *ai*-klank en de zachtlange *e* op de korte vocalen *e* en *i*. In navolging van Lambert ten Kate en Adriaan Kluit, schrijft Siegenbeek voor dat de zachtlange *e* in open lettergrepen met een enkele *e* geschreven moet worden en dat de scherplange *e* in open lettergrepen met dubbel *ee* gespeld moet worden (Rutten 84,85,102; Siegenbeek:119,131,134). Om na te gaan met welke *e* een woord gespeld moet worden, heb ik de woorden²⁵ opgezocht in de woordenlijst in Siegenbeeks *Verhandeling* (Siegenbeek 1804:339-386). Lexemen die hier niet in staan heb ik in een etymologisch woordenboek²⁶ opgezocht om te kijken op welke klank de *e* terugging. Zo kon ik bepalen met welke *e* het woord gespeld moest worden. Woorden die niet in de woordenlijst, maar ook niet in het etymologisch woordenboek te vinden waren, heb ik niet meegenomen in mijn resultaten, omdat van zulke woorden niet goed te zeggen is op welke klank *e* teruggaat. Daarnaast heb ik van homofone lexemen in de transcripties opgezocht welke betekenis er bedoeld werd; bij sommige woorden had de ene betekenis namelijk een ander spellingsvoorschrift dan de andere. De woorden *reede* (ankerplaats) en *reden* (oorzaak) klinken bijvoorbeeld hetzelfde, maar hebben een verschillende betekenis; het eerste woord moet volgens Siegenbeek met dubbel *ee* gespeld worden en het tweede woord met een enkele *e*.

Tabel 9 en 10 laten per regio de verhouding zien van de juist en onjuist gespelde woorden waarin een zachtlange of scherplange *e* voorkomt in de perioden 1770-1790 en 1820-1840. Met 'juist' of 'onjuist' wordt bedoeld of de regel die Siegenbeek en zijn voorgangers voorschrijven wordt gehandhaafd of niet. Siegenbeek schrijft namelijk dezelfde regel voor als Ten Kate en Kluit in de 18^e eeuw wat betreft de spelling van de lange *e*'s.

²⁵ Of afleidingen van woorden; het woord *beleven* staat bijvoorbeeld niet in de woordenlijst, maar het woord *leven* wel.

²⁶ Ik heb voornamelijk Philippa et al. (2003) en Van Wijk (1912) gebruikt, maar ook de website <http://etymologiebank.nl/>.

1770-1790	Noord-Holland		Utrecht		Zuid-Holland	
	#	%	#	%	#	%
Juist	160	55,9%	211	60,8%	213	49,7%
Onjuist	126	44,1%	136	39,2%	216	50,3%
Totaal	286	100	347	100	429	100

Tabel 9 Totaal aantal tokens per regio in de periode 1770-1790 waarin een scherplange of zachtlange *e* gebruikt wordt.

Tabel 9 laat zien dat er in de regio Noord-Holland 286 tokens (gemiddeld 20,2 tokens per duizend woorden) gebruikt zijn waarin een scherplange of zachtlange *e* voorkomt. Hiervan zijn er 160 (55,9%) volgens de regel van Siegenbeek en zijn voorgangers gespeld en 126 (44,1%) niet. Van de onjuist gespelde tokens zijn er 120 met dubbel *ee* gespeld waar een enkele *e* gespeld had moeten worden; 6 tokens zijn met een enkele *e* gespeld waar dubbel *ee* gespeld had moeten worden.

Het subcorpus van Utrecht bevat 347 tokens (gemiddeld 37,3 tokens) met een scherplange of zachtlange *e*. Hiervan zijn er 211 (60,8%) juist gespeld en 136 (39,2%) niet. Van de onjuist gespelde tokens zijn er 123 met dubbel *ee* gespeld waar een enkele *e* gespeld had moeten worden; 13 tokens zijn met een enkele *e* gespeld waar dubbel *ee* gespeld had moeten worden.

In Zuid-Holland wordt er in 213 (49,7%) van de 429 gevallen (gemiddeld 37,3 tokens per duizend woorden) de juiste spelling gehandhaafd en in 216 gevallen (50,3%) niet. Van de onjuist gespelde tokens zijn er 207 met dubbel *ee* gespeld waar een enkele *e* gespeld had moeten worden; 9 tokens zijn met een enkele *e* gespeld waar dubbel *ee* gespeld had moeten worden.

Wanneer we de drie regio's met elkaar vergelijken, is te zien dat de juiste spelling in twee regio's in de meeste gevallen gehandhaafd wordt: in Noord-Holland (55,9%) en Utrecht (60,8%). Alleen in Zuid-Holland wordt met 50,3% in iets meer dan de helft van de gevallen de onjuiste spelling gehandhaafd. Deze resultaten laten zien dat de juiste spelling over het algemeen wat vaker gebruikt wordt dan de onjuiste spelling. Betekent dit dat de meeste scribenten op de hoogte waren van de herkomst van veel woorden en daaruit op konden maken welke spelling er verwacht werd? Het is de vraag of dit inderdaad zo is. In paragraaf 4.3 is duidelijk geworden dat het onderscheid tussen de verschillende soorten lange *e*'s in een groot deel van de Noordelijke Nederlanden weggevallen was in de 19^e eeuw (Rutten 2011:85-89). Het is de vraag of de scribenten in mijn corpus het onderscheid tussen de zachtlange en scherplange *e* konden horen en daarnaast ook wisten op welke klank beide soorten *e*'s teruggingen en dus wisten welke spelling er gebruikt moest worden. Daarnaast kun je je afvragen in hoeverre de scribenten op de hoogte waren van het bestaan van de regel van de voorgangers van Siegenbeek, dus in hoeverre ze een systeem gebruikten bij de spelling de lange *e*'s. Het is waarschijnlijker dat ze zich meestal baseerden op het woordbeeld dat ze van woorden hadden dan op kennis van de herkomst van het woord en de regel van de voorgangers van Siegenbeek. Het woordbeeld is al een paar keer voorbij gekomen: als je een woord vaak op een bepaalde manier geschreven ziet staan, dan is dat de spelling die je onthoudt en het visuele beeld dat je bij een woord vormt (Bosman & De Groot 1994:303-304). Mijn resultaten laten enerzijds zien dat de juiste spelling in twee regio's lichtelijk in de meerderheid is, dus in deze regio's zag men waarschijnlijk iets vaker de juiste dan de onjuiste spelling, waarbij de scribenten bij bepaalde woorden die vaak voorkomen en vaak juist gespeld worden het juiste woordbeeld ontwikkelden. De juiste spelling is in geen van de regio's echter in de overgrote meerderheid, waaruit anderzijds is op te maken dat de spellingen enkele *e* en dubbel *ee* regelmatig vrij willekeurig gebruikt werden, omdat men waarschijnlijk niet goed op de hoogte was van de spellingsregel en de herkomst van de woorden. Tabel 10 bevat de resultaten van de periode 1820-1840.

1820-1840	Noord-Holland		Utrecht		Zuid-Holland	
	#	%	#	%	#	%
Juist	413	92,8%	450	93,2%	183	91%
Onjuist	32	7,2%	33	6,8%	18	9%
Totaal	445	100	483	100	201	100

Tabel 10 Totaal aantal tokens per regio in de periode 1820-1840 waarin een scherplange of zachtlange *e* gebruikt wordt.

Tabel 10 laat zien dat de regio Noord-Holland 445 tokens (gemiddeld 33,6 tokens per duizend woorden) bevat waarin een scherplange of zachtlange *e* gebruikt wordt. Hiervan zijn er 413 (92,8%) juist gespeld en 32 (7,2%) onjuist. Van de onjuist gespelde tokens zijn er 27 met dubbel *ee* gespeld waar een enkele *e* gespeld had moeten worden; 5 tokens zijn met een enkele *e* gespeld waar dubbel *ee* gespeld had moeten worden.

Het subcorpus van Utrecht bevat 483 tokens (gemiddeld 32,6 tokens per duizend woorden) met een scherplange of zachtlange *e*. Hiervan zijn er 450 (93,2%) juist gespeld en 33 (6,8%) onjuist. Van de onjuist gespelde tokens zijn er 25 met dubbel *ee* gespeld waar een enkele *e* gespeld had moeten worden; 8 tokens zijn met een enkele *e* gespeld waar dubbel *ee* gespeld had moeten worden.

In Zuid-Holland worden er 201 tokens (gemiddeld 30,3 tokens per duizend woorden) gebruikt met een scherplange of zachtlange *e*. Hiervan zijn er 183 (91%) juist gespeld en 18 (9%) onjuist. Van de onjuist gespelde tokens zijn er 16 met dubbel *ee* gespeld waar een enkele *e* gespeld had moeten worden; 2 tokens zijn met een enkele *e* gespeld waar dubbel *ee* gespeld had moeten worden.

De resultaten in deze periode zijn in iedere regio ongeveer hetzelfde: in iedere periode ligt het percentage juist gespelde woorden tussen de 90% en de 95% in. Er is dus geen duidelijke regionale verspreiding van de vormen die Siegenbeek en zijn voorgangers voorschrijven in een bepaalde richting aan te wijzen. Het percentage juist gespelde tokens is ten opzichte van de periode 1770-1790 aardig gestegen: het percentage stijgt in Noord-Holland met ruim 35%, in Utrecht ruim 30% en in Zuid-Holland ruim 40%. De stijging is in Zuid-Holland dus het hoogst. De resultaten laten zien dat woorden waarin een scherplange of zachtlange *e* voorkomt in de periode 1820-1840 in iedere regio in ruim 90% van de gevallen juist gespeld worden. Het lijkt er dus op dat de regel van Siegenbeek en zijn voorgangers in deze periode een stuk wijdverspreider is geworden ten opzichte van de voorgaande periode. Ook in de tweede periode is het echter de vraag of de scribenten zich inderdaad richtten op de kennis van het soort lange *e* en de herkomst daarvan bij de keuze tussen een enkele *e* en dubbel *ee*. Het is mogelijk dat de scribenten in de periode 1820-1840 beter op de hoogte waren van de herkomst van de woorden en dus de juiste spelling beter aangeleerd hebben gekregen, aangezien zij op school hebben leren spellen aan de hand van Siegenbeeks spellingsontwerp. Maar net als in de voorgaande periode is het waarschijnlijker dat de scribenten zich eerder baseerden op het woordbeeld dat ze bij woorden hadden gevormd, dan dat ze de regel van Siegenbeek en zijn voorgangers toepasten op basis van kennis van de herkomst van het woord. Aangezien de juiste spelling in de periode 1820-1840 in bijna alle gevallen gebruikt wordt, is aan te nemen dat de scribenten meestal de juiste spelling. Hierdoor vormden de scribenten eerder een woordbeeld met de juiste spelling.

5.2.5 De lange *o*'s

Bij de analyse van dit spellingskenmerk heb ik in de woordenlijsten per subcorpus alle woorden opgezocht met een scherplange of zachtlange *o* in een open lettergreep. De vraag waar het hier om gaat is hetzelfde als bij de lange *e*'s: als woorden met een scherplange of zachtlange *o* worden gebruikt,

hoe vaak wordt er dan een enkele *o* of dubbel *oo* gebruikt waar de regel dit voorschrijft, en hoe vaak wordt er een enkele *o* of dubbel *o* gebruikt waar de regel dit niet voorschrijft? Oftewel: hoe vaak wordt een lexeem juist of onjuist gespeld? De resultaten bevatten slechts enkele leenwoorden met een zachtlange of scherplange *o* uit niet-Germaanse talen (zoals *toneel*), maar al deze woorden staan vermeld in de woordenlijst van Siegenbeeks *Verhandeling*, dus deze tokens zijn in mijn resultaten opgenomen. In paragraaf 4.3 is genoemd dat de scherplange *o* teruggaat op de Westgermaanse *au*-klank en de zachtlange *o* op de korte vocalen *o* en *u*. In navolging van Lambert ten Kate en Adriaan Kluit, schrijft Siegenbeek voor dat de zachtlange *o* in open lettergrepen met een enkele *o* geschreven moet worden en dat de scherplange *o* in open lettergrepen met dubbel *ee* gespeld moet worden (Rutten 2011:102,110; Siegenbeek: 131,134). Ik heb gekeken of de lexemen met een scherplange of zachtlange *o*²⁷ vermeld worden in de woordenlijst in Siegenbeeks *Verhandeling* om na te gaan of een woord met een enkele *e* of dubbel *ee* gespeld moet worden (Siegenbeek 1804:339-386). Lexemen die niet in de woordenlijst terug te vinden waren, heb ik in een etymologisch woordenboek²⁸ opgezocht om te kijken op welke klank de *o* terugging en welke spelling er gebruikt moet worden. Woorden die niet in de woordenlijst van Siegenbeek, maar ook niet in een etymologisch woordenboek te vinden waren, heb ik buiten mijn resultaten gelaten, omdat van zulke woorden niet goed te zeggen is op welke klank de *o* teruggaat.

Tabel 11 en 12 laten per regio de verhouding zien van de juist en onjuist gespelde woorden waarin een zachtlange of scherplange *o* voorkomt in de perioden 1770-1790 en 1820-1840. Ook hier wordt met 'juist' of 'onjuist' bedoeld of de regel die Siegenbeek en zijn voorgangers voorschrijven wordt gehandhaafd of niet.

1770-1790	Noord-Holland		Utrecht		Zuid-Holland	
	#	%	#	%	#	%
Juist	86	57,3%	133	68,2%	145	60,2%
Onjuist	64	42,7%	62	31,8%	96	39,8%
Totaal	150	100	195	100	241	100

Tabel 11 Totaal aantal tokens per regio in de periode 1770-1790 waarin een scherplange of zachtlange *o* gebruikt wordt.

Tabel 11 laat zien dat er in de regio Noord-Holland 150 tokens (gemiddeld 18,9 tokens per duizend woorden) zijn waarin een scherplange of zachtlange *o* voorkomt. Hiervan zijn er 86 (57,3%) juist gespeld en 64 (42,7%) onjuist. Van de onjuist gespelde tokens zijn er 42 met dubbel *oo* gespeld waar een enkele *o* gespeld had moeten worden; 22 tokens zijn met een enkele *o* gespeld waar dubbel *oo* gespeld had moeten worden.

De regio Utrecht bevat 195 tokens (gemiddeld 20,9 tokens per duizend woorden) met een zachtlange of scherplange *o*. Hiervan zijn er 133 (68,2%) juist gespeld en 62 (31,8%) onjuist. Van de onjuist gespelde tokens zijn er 18 met dubbel *oo* gespeld waar een enkele *o* gespeld had moeten worden; 44 tokens zijn met een enkele *o* gespeld waar dubbel *oo* gespeld had moeten worden.

In Zuid-Holland wordt er in 145 (60,2%) van de 241 gevallen (gemiddeld 20,9 tokens per duizend woorden) de juiste spelling gebruikt en in 96 gevallen (39,8%) de onjuiste spelling. Van de

²⁷ Of afleidingen van woorden; het woord *aflopen* staat bijvoorbeeld niet in de woordenlijst, maar het woord *lopen* wel.

²⁸ Hiervoor heb ik voornamelijk Philippa et al. (2003) en Van Wijk (1912) gebruikt, maar ook de website <http://etymologiebank.nl/>.

onjuist gespelde tokens zijn er 65 met dubbel *oo* gespeld waar een enkele *o* gespeld had moeten worden; 31 tokens zijn met een enkele *o* gespeld waar dubbel *oo* gespeld had moeten worden.

In de periode 1770-1790 is de juiste spelling in iedere regio in de meerderheid. De regio waar de juiste spelling het meest gebruikt wordt, is Utrecht met 68,2%. Opvallend is dat ook deze regio in dezelfde periode de meeste juiste spellingen bevat wat betreft de lange *e*'s. Dit kan komen doordat mijn materiaal uit Utrecht in deze periode toevallig is geschreven door scribenten die vaker de juiste spelling dan de onjuiste spelling gebruikten, maar dit kan ook betekenen dat men in Utrecht algemeen gezien iets beter op de hoogte was van de juiste spelling van de scherplange en zachtlange *e*'s en *o*'s. Net zoals bij de spelling van de lange *e*'s, is het de vraag of de scribenten het verschil tussen de scherplange en de zachtlange *o* hoorden en in hoeverre zij kennis hadden van de herkomst van de woorden en de regel die de voorgangers van Siegenbeek voorschreven. Ook hier is het waarschijnlijker dat de scribenten zich bij de keuze tussen een enkele *o* of dubbel *oo* baseerden op het woordbeeld dat zij van woorden hadden. Volgens de resultaten wordt de juiste spelling in alle regio's vaker gebruikt dan de onjuiste spelling, waardoor de scribenten vaker in aanraking kwamen met de juiste spelling. Hierdoor ontwikkelden ze waarschijnlijk een woordbeeld met de juiste spelling bij woorden die vaak voorkomen en vaak juist zijn gespeld. Aan de andere kant is het percentage juist gespelde tokens in geen van de regio's hoger dan 68,2%, wat betekent dat men de spelling enkele *o* en dubbel *oo* toch regelmatig vrij willekeurig gebruikte, omdat men waarschijnlijk niet goed op de hoogte was van de spellingsregel en de herkomst van de woorden. Tabel 12 bevat de resultaten uit de periode 1820-1840.

1820-1840	Noord-Holland		Utrecht		Zuid-Holland	
	#	%	#	%	#	%
Juist	212	88%	285	91,9%	104	89,7%
Onjuist	29	12%	25	8,1%	12	10,3%
Totaal	241	100	310	100	116	100

Tabel 12 Totaal aantal tokens per regio in de periode 1820-1840 waarin een scherplange of zachtlange *o* gebruikt wordt.

Tabel 12 laat zien dat de regio Noord-Holland 241 tokens (gemiddeld 18,4 tokens per duizend woorden) bevat waarin een scherplange of zachtlange *o* voorkomt. Hiervan zijn er 212 (88%) juist gespeld en 29 (12%) onjuist. Van de onjuist gespelde tokens zijn er 8 met dubbel *oo* gespeld waar een enkele *o* gespeld had moeten worden; 21 tokens zijn met een enkele *o* gespeld waar dubbel *oo* gespeld had moeten worden.

Het subcorpus van Utrecht bevat 310 tokens (gemiddeld 20,9 tokens per duizend woorden) met een zachtlange of scherplange *o*. Hiervan zijn er 285 (91,9%) juist gespeld en 25 (8,1%) onjuist. Van de onjuist gespelde tokens zijn er 5 met dubbel *oo* gespeld waar een enkele *o* gespeld had moeten worden; 20 tokens zijn met een enkele *o* gespeld waar dubbel *oo* gespeld had moeten worden.

In Zuid-Holland zijn er 116 tokens (gemiddeld 17,5 tokens per duizend woorden) met een zachtlange of scherplange *o*. Hiervan zijn er 104 (89,7%) juist gespeld en 12 (10,3%) onjuist. Van de onjuist gespelde tokens zijn er 3 met dubbel *oo* gespeld waar een enkele *o* gespeld had moeten worden; 9 tokens zijn met een enkele *o* gespeld waar dubbel *oo* gespeld had moeten worden.

Wanneer we de regio's in deze periode met elkaar vergelijken, valt op dat de juiste spelling overal het meest wordt gebruikt. Net als in de voorgaande periode, bevat Utrecht (91,9%) het hoogste percentage juist gespelde woorden. Ook hier is het mogelijk dat dit komt doordat mijn Utrechtse subcorpus uit deze periode toevallig geschreven is door scribenten die in de meeste gevallen de juiste spelling gebruiken, maar omdat deze provincie in beide perioden het hoogste percentage juist

gespelde tokens bevat, lijkt het erop dat men in deze regio iets beter op de hoogte was van de juiste spelling van woorden met een zachtlange en scherplange *o* dan in de andere twee regio's. Verder is het opvallend dat het percentage juist gespelde woorden nu in alle regio's rond de 90% ligt. Het aantal juist gespelde tokens is ten opzichte van de voorgaande periode dus redelijk gestegen: in Noord-Holland is het percentage gestegen met ruim 30%, in Utrecht bijna 25% en in Zuid-Holland bijna 30%. In Noord-Holland is het aantal juist gespelde tokens dus het meest gestegen. Maar net als bij de lange *e*'s lijkt er hier geen duidelijke regionale verspreiding van de vormen die Siegenbeek en zijn voorgangers voorschrijven aan te wijzen, omdat de stijging overal ongeveer even hoog is en de percentages liggen in de tweede periode in alle regio's rond dezelfde waarden.

Bij dit spellingskenmerk lijkt het er opnieuw op dat de regel van Siegenbeek en zijn voorgangers een stuk bekender is geworden ten opzichte van de voorgaande periode. Maar ook hier is het de vraag of men inderdaad de keuze tussen een enkele *o* en dubbel *oo* baseerde op de kennis die men had van de spellingsregel en de herkomst van woorden. Waarschijnlijk speelde het woordbeeld ook hier een rol; aangezien veel scribenten in deze periode waarschijnlijk hebben leren spellen aan de hand van Siegenbeek, zijn zij vaker in aanraking gekomen met de juiste spelling in woorden met een zachtlange en scherplange *o* dan de onjuiste spelling. Hierdoor gebruikten zij zelf ook eerder de juiste spelling.

Als korte tussenconclusie van de spellingskenmerken kan er gezegd worden dat er in de periode 1820-1840 ten opzichte van de periode 1770-1790 bij geen van de besproken spellingskenmerken een duidelijke regionale verspreiding te zien is van de vormen die Siegenbeek in zijn *Verhandeling* voorschrijft. Bij alle spellingskenmerken in de periode 1820-1840 liggen de percentages in alle regio's rond dezelfde waarden, wat betekent dat de spellingsregels zich niet eerder hebben verspreid binnen één regio dan andere regio's. Ook stijgt het percentage van de voorgeschreven vormen bij alle spellingskenmerken in de tweede periode ten opzichte van de eerste periode in alle regio's steeds ongeveer even hard (behalve bij de lange *ij*, aangezien daar geen sprake was van een stijging van de voorgeschreven vorm).

Wat betreft de daadwerkelijke invloed van de spellingsregels van Siegenbeek, hebben we gezien dat er bij de spellingskenmerken *ei*, *ui*, en de lange *e*'s en *o*'s een stijging te zien was in de voorgeschreven spellingen. Bij de diftongen *ei* en *ui* was de stijging het hoogst. Alleen bij de spelling van de lange *ij* was er geen duidelijke invloed van Siegenbeeks voorschriften te zien. Hieruit is te concluderen dat de meeste voorschriften van de besproken spellingskenmerken zich na de invoering van Siegenbeeks *Verhandeling* verspreid hebben en dat de regels vaak werden geaccepteerd en toegepast. Siegenbeek heeft dus wat betreft spelling vooral grote invloed gehad op de spelling van de diftongen, maar ook een aardige invloed op de spelling van de lange *e*'s en *o*'s.

5.2.6 De genitief

In paragraaf 4.4 zijn verschillende genitiefconstructies besproken, waarvan ik er twee in mijn materiaal heb geanalyseerd: de *synthetische genitief* en de *van*-constructie. Bij de genitief draait het om de vraag: als er genitiefconstructies²⁹ worden gebruikt, hoe vaak wordt er dan de synthetische genitief gebruikt en hoe vaak de *van*-constructie? Het aantal synthetische genitiefconstructies kan stijgen in mijn materiaal, omdat Weiland de voorkeur geeft aan deze constructie, net zoals de auteurs van eerdere grammatica's. Zoals we hebben gezien, heeft Scott (2014:128,129) aangetoond dat het aantal synthetische genitiefconstructies onder invloed van codificatie tussen de 16^e en de 19^e eeuw toenam,

²⁹ Hier vallen de *s*-en de *z'n*-constructie buiten, zoals uitgelegd in paragraaf 4.4.

zowel in formele teksten als de meer informele ego-documenten, waaronder persoonlijke brieven vallen. Het is dus mogelijk dat mijn 19^e-eeuwse materiaal ook meer synthetische genitieven bevat dan het 18^e-eeuwse materiaal. Het is daarentegen ook mogelijk dat mijn 19^e-eeuwse materiaal minder synthetische genitieven zal laten zien ten opzichte van de 18^e eeuw, omdat de taal in persoonlijke brieven dichtbij de gesproken taal staat (Simons 2013:20). Het naamvallensysteem was sinds het eind van de middeleeuwen al grotendeels verdwenen uit de dagelijkse omgangstaal (Van der Wal 1995:28; Simons 2013:259). Het is dus te verwachten dat er in de omgangstaal van de 18^e en 19^e eeuw nog erg weinig genitieven gebruikt werden. Omdat de taal in persoonlijke brieven dichtbij de gesproken taal staat, kan er een afname van het aantal synthetische genitieven te zien zijn in mijn 19^e-eeuwse materiaal ten opzichte van mijn 18^e-eeuwse materiaal. Zometeen wordt duidelijk of het aantal synthetische genitieven in mijn materiaal toe- of afneemt.

Wat betreft de analyse van de synthetische genitief, heb ik in mijn materiaal zoekacties uitgevoerd met verschillende woorden (waaronder lidwoorden en bezittelijke voornaamwoorden) die de genitief markeren, zoals *der, des, mijner, mijns* etc.³⁰ Daarbij heb ik rekening gehouden met spellingsvariatie, door bijvoorbeeld niet alleen op *mijner* en *mijns* te zoeken, maar ook op *myner* en *myns*.

Om de *van*-constructies uit het materiaal te filteren, heb ik gebruik gemaakt van het programma Wordsmith. Hiermee heb ik voor ieder subcorpus een *concord list* gemaakt met het woord *van*. Ook hierbij heb ik rekening gehouden met spellingsvariatie, door ook op *fan* te zoeken. De lijsten heb ik handmatig doorgenomen om ruis eruit te halen; ik heb alleen de treffers in mijn analyse meegenomen die echt tot de *van*-constructie te rekenen zijn, zoals bijvoorbeeld zin 1 en 2:

- 1) *soo groot dat byna **de langte van myn man** heeft*
- 2) *Pieter Pflaum **de trouw Maat van uw Zoon***

Zin 3 en 4 zijn voorbeelden van ruiszinnen die ik buiten mijn resultaten heb gelaten:

- 3) *Verzoeke vriendelyk van my te groeten*
- 4) *Kreeg de koorts en veranderde van voornemen*

Verder heb ik *van*-constructies met eigennamen (zin 5) en zelfstandige naamwoorden zonder lidwoorden of voornaamwoorden waarbij flexie kan optreden (zoals bezittelijke voornaamwoorden) (zin 6) buiten mijn resultaten gelaten, omdat eigennamen niet kunnen fleteren; daarnaast kan er geen flexie optreden zonder lidwoord of voornaamwoord waarbij flexie mogelijk is.

- 5) *Het beijbeltie van Piet dat heb Mietie*
- 6) *de veele & vreemde besighedens met de komste van Broer Henricus*

Tabel 13 en 14 laten per regio zien hoe vaak de twee genitiefconstructies gebruikt worden in de perioden 1770-1790 en 1820-1840.

³⁰ Ik heb de lijst met genitiefmarkeerders gebruikt die Scott (2014:122) noemt.

1770-1790	Noord-Holland		Utrecht		Zuid-Holland	
	#	%	#	%	#	%
Synthetische genitief	14	34,1%	44	71%	13	28,9%
Van-constructie	27	65,9%	18	29%	32	71,1%
Totaal	41	100	62	100	45	100

Tabel 13 Totaal aantal synthetische genitieven en *van*-constructies per regio in de periode 1770-1790.

Tabel 13 laat zien dat er in Noord-Holland 41 genitiefconstructies (gemiddeld 5,2 constructies per duizend woorden) gebruikt zijn, waarvan er 14 (34,1%) tot de synthetische genitief te rekenen zijn en 27 (65,9%) tot de *van*-constructie.

Het subcorpus van Utrecht bevat 62 genitiefconstructies (gemiddeld 6,7 constructies per duizend woorden), waarvan er 44 (71%) tot de synthetische genitief te rekenen zijn en 18 (29%) tot de *van*-constructie.

In Zuid-Holland zijn er 45 genitiefconstructies (gemiddeld 3,9 constructies per duizend woorden) gebruikt, waarvan er 13 (28,9%) tot de synthetische genitief te rekenen zijn en 32 (71,1%) tot de *van*-constructie.

De resultaten laten zien dat Utrecht (71%) de enige regio is waar de synthetische genitief, de constructie waaraan Weiland en zijn voorgangers de voorkeur gaven, in de meerderheid is; in Noord-Holland (65,9%) en Zuid-Holland (71,1%) wordt de *van*-constructie het meest gebruikt. Het is mogelijk dat men in de regio Utrecht over het algemeen wat beter op de hoogte was van het feit dat grammatici de voorkeur gaven aan het gebruik van naamvallen in geschreven Nederlands, aangezien men hier de synthetische genitief duidelijk meer gebruikt dan in de andere regio's: ruim 35% meer dan in Noord-Holland en ruim 40% meer dan in Zuid-Holland. In de overige provincies was men zich waarschijnlijk wel bewust van het feit dat de voorkeur werd gegeven aan het naamvalssysteem in grammatica's, aangezien de synthetische genitief toch regelmatig wordt gebruikt: 34,1% in Noord-Holland en 28,9% in Zuid-Holland. In deze provincies gaf men echter toch duidelijk de voorkeur aan de *van*-constructie, waarmee men in deze regio's wat betreft de genitief meer schreef zoals men sprak dan in Utrecht, aangezien flexie nog weinig voorkomt in het gesproken Nederlands van deze eeuw (Van der Wal 1995:28; Simons 2013:259). Het lijkt er dus op dat de invloed van de gesproken taal op het Nederlands in persoonlijke brieven in deze periode in Noord- en Zuid-Holland groter was dan de grammaticavoorschriften. In Utrecht lijken de grammaticavoorschriften juist meer invloed gehad te hebben op het geschreven Nederlands dan het gesproken Nederlands. Tabel 14 laat de resultaten voor de periode 1820-1840 zien.

1820-1840	Noord-Holland		Utrecht		Zuid-Holland	
	#	%	#	%	#	%
Synthetische genitief	22	40%	36	47,4%	16	48,5%
Van-constructie	33	60%	40	52,6%	17	51,5%
Totaal	55	100	76	100	33	100

Tabel 14 Totaal aantal synthetische genitieven en *van*-constructies per regio in de periode 1820-1840.

Tabel 14 laat zien dat er in Noord-Holland in 22 (40%) van de 55 gevallen (gemiddeld 4,2 constructies per duizend woorden) een synthetische genitief wordt gebruikt en in de overige 33 gevallen (60%) de *van*-constructie.

In het Utrechtse materiaal zijn er 76 genitiefconstructies (gemiddeld 5,1 constructies per duizend woorden) gebruikt, waarvan er 36 (47,4%) tot de synthetische genitief te rekenen zijn en 40 (52,6%) tot de *van*-constructie.

In het Zuid-Hollandse subcorpus zijn er 33 genitiefconstructies (gemiddeld 5 constructies per duizend woorden) gebruikt, waarvan er 16 (48,5%) tot de synthetische genitief te rekenen zijn en 17 (51,5%) tot de *van*-constructie.

De resultaten laten zien dat de *van*-constructie nu in iedere regio in de meerderheid is. De *van*-constructie wordt nu dus ook in Utrecht het meest gebruikt, terwijl dit in de voorgaande periode nog de provincie was waarin de synthetische genitief ruim in de meerderheid (71%) was. Ten opzichte van de voorgaande periode, is het aantal synthetische genitieven in de regio's Noord- en Zuid-Holland wel iets gestegen, respectievelijk ongeveer 6% en ongeveer 20%. Het lijkt er dus op dat de invloed van Weiland in Zuid-Holland het grootst is. Maar ondanks dat het aantal synthetische genitieven in Noord- en Zuid-Holland is gestegen, is het aantal *van*-constructies in deze provincies nog steeds in de meerderheid. Bovendien is in Utrecht het percentage synthetische genitieven ten opzichte van de periode 1770-1790 met bijna 25% gedaald, waardoor de *van*-constructie nu ook in deze periode in de meerderheid is.

Wanneer we de percentages van beide genitiefconstructies in alle regio's samennemen, is de verhouding van beide constructies in de periode 1820-1840 ten opzichte van de voorgaande periode procentueel gezien ongeveer gelijk gebleven; het aantal synthetische genitieven is in de regio's Noord- en Zuid-Holland samen met ongeveer 26% toegenomen, maar daarentegen is het aantal synthetische genitieven in de provincie Utrecht met ongeveer 25% gedaald. Over het algemeen is er in de periode 1820-1840 ten opzichte van de periode 1770-1790 dus geen duidelijke toe- of afname van het aantal synthetische genitieven te zien. Het is mogelijk dat men zich er in de tweede periode meer van bewust was dat Weiland en zijn voorgangers het gebruik van naamvallen voorschreven, aangezien het werk van Weiland nu de norm was in het onderwijs. Mijn resultaten laten echter zien dat men in de periode 1820-1840 in alle drie de regio's toch de voorkeur gaf aan de *van*-constructie, wat betekent dat men in alle regio's in persoonlijke brieven wat betreft de genitief vaak schreef zoals men sprak, aangezien de naamvallen grotendeels uit de dagelijkse omgangstaal verdwenen waren (Van der Wal 1995:28; Simons 2013:259). In deze periode lijkt het erop dat de gesproken taal meer invloed had op het geschreven Nederlands in persoonlijke brieven dan de grammaticavoorschriften van Weiland en zijn voorgangers.

Verder is er geen echte regionale verspreiding op te merken; ten opzichte van de eerste periode, stijgt het percentage synthetische genitieven in de tweede periode alleen in Zuid-Holland redelijk met 20%. Dit kan betekenen dat de invloed van Weiland hier het grootst is. In 1820-1840 liggen de waarden van de synthetische genitief in alle regio's echter tussen de 40% en de 50%; in geen van de provincies wordt de synthetische genitief duidelijk meer gebruikt dan in de andere provincies. Van een duidelijke regionale verspreiding van de voorschriften van Weiland en zijn voorgangers is dus geen sprake.

5.2.7 De datief

In paragraaf 4.5 is het duidelijk geworden dat ik binnen het kader van de datief twee variabelen gebruik: *flexie* en *voorzetsels*. Het gaat hier om de vraag: in de gevallen waar het meewerkend

voorwerp gebruikt wordt, hoe vaak wordt er dan flexie gebruikt waar dit mogelijk is en hoe vaak niet? En: in de gevallen waar het meewerpend voorwerp gebruikt wordt, hoe vaak wordt dan het voorzetsel *aan* of *voor* gebruikt waar dit mogelijk is en hoe vaak niet?

Nadat ik mijn resultaten per subcorpus ingedeeld had aan de hand van de vier datiefconstructies die besproken zijn in paragraaf 4.5, heb ik per subcorpus gekeken in hoeveel constructies er flexie is gebruikt; in hoeveel constructies er geen flexie is gebruikt waar dit wel mogelijk is; in hoeveel constructies er voorzetsels zijn gebruikt; en in hoeveel constructies er geen voorzetsels zijn gebruikt waar dit wel mogelijk is. Op deze manier is de invloed van Weilands voorschriften te meten; omdat Weiland het gebruik van de voorzetsels *aan* of *voor* niet specifiek voorschrijft (hoewel hij het ook niet uitgesproken afkeurt) en een duidelijke voorstander van de naamval is, is het mogelijk dat mijn materiaal in de loop der tijd een daling zal laten zien in het gebruik van de voorzetsels *aan* of *voor* en een stijging in het flexie-gebruik.

Gevallen met eigennamen (*ik schrijf (aan) Piet een brief*) reken ik alleen tot de variabele *voorzetsel*, omdat eigennamen geen flexie kunnen krijgen. Ook gevallen met persoonlijke voornaamwoorden (*ik schrijf (aan) hem een brief*) reken ik alleen tot de variabele *voorzetsel*, hoewel er in feite wel flexie gebruikt wordt in deze constructies (dit soort constructies rekent Weiland ook tot de naamval). Persoonlijke voornaamwoorden in de datief zijn echter *altijd* geflecteerd; het is niet mogelijk om een ongeflecteerd persoonlijk voornaamwoord te gebruiken, waardoor de verhouding flexie-geen flexie in zulke gevallen niet te meten is. De zin **ik schrijf hij een brief* is bijvoorbeeld geen correct Nederlands. Weiland merkt op dat persoonlijke voornaamwoorden beschouwd kunnen worden als “eene soort van eigennamen”; eigennamen kunnen niet fleteren en niet gebruikt worden in combinatie met een lidwoord (Weiland 1805:229). Bij lidwoorden is het mogelijk om een ongeflecteerd lidwoord te gebruiken om de datief te vormen: *ik schrijf de man een brief* in plaats van *ik schrijf den man een brief*. Bij persoonlijk voornaamwoorden is dit dus niet mogelijk. De enige mogelijkheid tot variatie is het toevoegen van de voorzetsels *aan* of *voor*. De mate van flexie-gebruik is voor de datief wat betreft persoonlijke voornaamwoorden dus niet na te gaan, alleen het voorzetselgebruik.

Wat betreft het onderzoek naar flexie, heb ik in mijn materiaal zoekacties uitgevoerd met verschillende woorden die de datief markeren (o.a. lidwoorden en aanwijzende voornaamwoorden), zoals *den*, *onzen*, *dier* etc. om zo de datiefconstructies te vinden waarin flexie gebruikt is³¹. Ook bij deze naamval heb ik rekening gehouden met spellingsvariatie; ik heb bijvoorbeeld niet alleen gezocht op *onzen*, maar ook op *onsen*. Daarnaast heb ik de brieven handmatig doorgenomen om constructies te vinden waarin geen flexie is gebruikt, maar waar dit wel mogelijk is; bijvoorbeeld constructies met zelfstandige naamwoorden en bijvoeglijke naamwoorden (*deze spijs is zwakken menschen schadelijk*)(Weiland 1805:78). Dit soort gevallen zijn niet te vinden door op bepaalde datiefmarkeerders te zoeken.

Om de variabele *voorzetsels* te onderzoeken, heb ik voor ieder subcorpus *concord lists* gemaakt met de woorden *aan/aen/an* en *voor/veur/vor*. Op deze manier hield ik ook rekening spellingvariatie. De lijsten heb ik handmatig doorgenomen om alleen de treffers eruit te halen die als datiefconstructie te gekenmerkt kunnen worden, zoals bijvoorbeeld zin 7 en 8:

- 7) *het is wel waar ik hadde eerst aan UEd moeten geschreven hebben*
- 8) *Ik melde Zulks aan uw alleen*

³¹ Ik heb het hoofdstuk uit het eerste deel van Weiland (1805: 102:121) over voornaamwoorden en Mooijaart & Van der Wal (2011:40-60) gebruikt om een lijst van deze datiefmarkeerders samen te stellen.

Zin 9 en 10 zijn voorbeelden van ruiszinnen die ik buiten mijn resultaten heb gelaten:

- 9) *Hemel wanneer zal er een eind aan komen?*
- 10) *Ik heb de laatste weken veel aan hem gehad*

Verder heb ik zoekacties uitgevoerd met persoonlijke voornaamwoorden, zoals *hem* en *haar* (zin 11 en 12).

- 11) *zoo dat vader **mij** nog penningen geleend hebben*
- 12) *'t geen in 1777 door hun Ed: **ons** is toegesonden*

Ook hier heb ik gelet op spellingsvariatie: ik heb bijvoorbeeld niet alleen gezocht op *haar*, maar ook op *haer*. Door *concord lists* te maken met de woorden *aan/aen/an* en *voor/veur/vor* kon ik de gevallen vinden waarbij gebruik werd gemaakt van de voorzetsels *aan* of *voor*. Door aparte zoekacties uit te voeren naar persoonlijke voornaamwoorden, kon ik ook gevallen vinden waarbij er geen voorzetsel gebruikt werd. Ik heb alle brieven daarnaast handmatig doorgenomen om constructies te vinden die ik met mijn zoekacties mogelijk heb gemist, zoals constructies met eigennamen.

In de rest van deze paragraaf worden de resultaten besproken. Ik begin met de variabele *voorzetsels*. Tabel 15 en 16 laten in de perioden 1770-1790 en 1820-1840 per regio zien hoe vaak er in een datiefconstructie een voorzetsel gebruikt wordt of niet.

1770-1790	Noord-Holland		Utrecht		Zuid-Holland	
	#	%	#	%	#	%
Voorzetsel	28	30,8%	41	41,8%	33	25,2%
Geen voorzetsel	63	69,2%	57	58,2%	98	74,8%
Totaal	91	100	98	100	131	100

Tabel 15 Totaal aantal datiefconstructies per regio waarbij wel of geen gebruik is gemaakt van de voorzetsels *aan* of *voor* in de periode 1770-1790.

Tabel 15 bevat per regio alle datiefconstructies van de periode 1770-1790 waarin het voorzetsel *aan* of *voor* wordt gebruikt en de gevallen waarin deze voorzetsels niet gebruikt worden, maar waar dit wel mogelijk is. Hieronder vallen ook de constructies waarin gebruik gemaakt werd van flexie én een voorzetsel, zoals zin 13:

- 13) *gÿ begrÿpt dat dit vergevorderd is **voor eenen Roomschen***

In principe is het mogelijk om de voorzetsels *aan* of *voor* te plaatsen in alle datiefconstructies waar geen voorzetsel gebruikt wordt. Daarom bestaat het totaal aantal constructies dat ik gebruik bij de analyse van deze variabele uit alle datiefconstructies die in per subcorpora voorkomen.

In de periode 1770-1790 komen er in Noord-Holland in totaal 91 datiefconstructies voor (gemiddeld 11,5 constructies per duizend woorden). Hierbij wordt in 28 gevallen (30,8%) het voorzetsel *aan* of *voor* gebruikt en in 63 (69,2%) gevallen niet.

Het materiaal uit Utrecht bevat in totaal 98 datiefconstructies (gemiddeld 10,5 constructies per duizend woorden); in 41 (41,8%) van deze constructies wordt het voorzetsel *aan* of *voor* gebruikt en in 57 constructies (58,2%) niet.

In Zuid-Holland zijn er 131 datiefconstructies gebruikt (gemiddeld 11,4 constructies per duizend woorden). In 33 gevallen (25,2%) wordt het voorzetsel *aan* of *voor* gebruikt en in 98 gevallen (74,8%) niet.

De resultaten laten zien dat constructies zonder voorzetsel in alle regio's het meest gebruikt worden. In Zuid-Holland wordt dit met 74,8% het meest gedaan. Aangezien grammatica's sinds de 16^e eeuw het gebruik van naamvallen in het geschreven Nederlands voorschreven en dit nog steeds gebeurde in de 18^e eeuw, is het mogelijk dat de 18^e-eeuwse grammatica's het gebruik van de voorzetsels *aan* of *voor* wel noemden, maar dit net als Weiland niet specifiek voorschreven of afkeurden (Scott 2014:107,108; Weiland 1805:78). Hiermee gaven ze aan dat de voorzetsels *aan* of *voor* eigenlijk niet bij het meewerkend voorwerp horen, maar dat men deze voorzetsels in het alledaagse Nederlands nu eenmaal gebruikte. Of dit inderdaad zo is, zou nader onderzoek moeten uitwijzen, maar het feit dat er naast datiefconstructies zonder voorzetsel in alle regio's regelmatig datiefconstructies met voorzetsel voorkomen, wijst wel in deze richting. De Nederlandse taalgebruiker was zich er waarschijnlijk grotendeels van bewust dat de meeste grammatici eigenlijk voorstanders waren van datiefconstructies zonder voorzetsels; dit is terug te zien in feit dat datiefconstructies zonder voorzetsel in alle regio's het meest worden gebruikt. Maar het feit dat men daarnaast ook nog regelmatig een voorzetsel gebruikt, kan betekenen dat het gebruik van voorzetsels in 18^e-eeuwse grammatica's niet uitgesproken werd afgewezen, waarschijnlijk omdat grammatici zich ervan bewust waren dat men in het alledaagse en gesproken Nederlands nu eenmaal ook voorzetsels gebruikte in combinatie met het meewerkend voorwerp. Als dit inderdaad zo is, hielden zij rekening met de werkelijke taalsituatie. Tabel 16 bevat de resultaten voor de periode 1820-1840.

1820-1840	Noord-Holland		Utrecht		Zuid-Holland	
	#	%	#	%	#	%
Voorzetsel	60	34,5%	39	24,5%	30	27%
Geen voorzetsel	114	65,5%	120	75,5%	81	73%
Totaal	174	100	159	100	111	100

Tabel 16 Totaal aantal datiefconstructies per regio waarbij wel of geen gebruik is gemaakt van de voorzetsels *aan* of *voor* in de periode 1820-1840.

Tabel 16 laat zien dat het Noord-Hollandse materiaal uit de periode 1820-1840 174 datiefconstructies bevat (gemiddeld 13,4 constructies per duizend woorden). Hiervan is er in 60 gevallen (34,5%) het voorzetsel *aan* of *voor* gebruikt en in 114 gevallen (65,5%) niet.

Het Utrechtse subcorpus bevat 159 datiefconstructies (gemiddeld 10,7 constructies per duizend woorden). In 39 (24,5%) van deze constructies is *aan* of *voor* gebruikt en in 120 constructies (75,5%) niet.

In Zuid-Holland zijn er 111 datiefconstructies (gemiddeld 16,8 constructies per duizend woorden) gebruikt, waarvan er in 30 (27%) constructies *aan* of *voor* is gebruikt en in 81 (73%) constructies niet.

Ook in deze periode zijn datiefconstructies zonder de voorzetsels *aan* of *voor* in de meerderheid. Ten opzichte van de voorgaande periode is het percentage constructies zonder voorzetsel in Noord-Holland met ongeveer 4% gedaald; in Utrecht is het percentage gestegen met

ongeveer 17% en in Zuid-Holland is het percentage met ongeveer 2% gedaald. Wanneer we de percentages van beide constructies in alle regio's samennemen, betekent dit dat het aantal constructies zonder voorzetsel over de hele periode bezien iets meer is gestegen dan gedaald. De resultaten uit de periode 1820-1840 zijn echter niet drastisch anders dan de resultaten uit de voorgaande periode; alleen in Utrecht is het aantal constructies zonder voorzetsel wat gestegen. Dit betekent dat het werk van Weiland in deze regio wat betreft de datief iets meer invloed heeft gehad dan in de andere twee provincies.

Men is echter na de invoering van Weilands grammatica in geen van de provincies in bijna alle gevallen een datiefconstructie zonder voorzetsel gaan gebruiken. Dit kan betekenen dat Weiland in zijn grammatica voorschreef wat er in eerdere grammatica's ook is voorgeschreven en dat hij rekening hield met de echte taalsituatie; de grammatici uit voorgaande eeuw waren voorstander van het gebruik van de naamval, wat betekent dat de voorzetsels *aan* of *voor* eigenlijk niet bij het meewerkend voorwerp horen. Mogelijk schreven zij het gebruik van *aan* of *voor* net als Weiland niet specifiek voor, maar keurden het ook niet uitgesproken af. Weiland is ook voorstander van het gebruik van de naamval; hij meent immers dat de datief "vereischt" wordt in het geval van het meewerkend voorwerp (Weiland 1805:78). Hieruit is op te maken Weiland dus eigenlijk van mening is dat de voorzetsels *aan* of *voor* niet bij het meewerkend voorwerp horen. Hij noemt echter wel dat men regelmatig *aan* of *voor* gebruikt. Hij schrijft het gebruik van deze voorzetsels niet specifiek voor, maar wijst het ook niet af; het is meer een soort mededeling waarbij hij de keuze van het gebruik van *aan* of *voor* aan de schrijver lijkt over te laten. Maar omdat datiefconstructies zonder voorzetsel in beide perioden in alle regio's het meest gebruikt worden, lijkt het erop dat schrijvers zich er in beide perioden over het algemeen van bewust waren dat grammatici eigenlijk liever niet de voorzetsels *aan* of *voor* zagen in combinatie met het meewerkend voorwerp.

De invloed van Weiland wat betreft het voorzetselgebruik is gering te noemen; in de eerste periode waren datiefconstructies zonder voorzetsel al in alle regio's in de meerderheid en Weiland heeft in de periode 1820-1840 alleen voor een lichte stijging van dit soort datiefconstructies in Utrecht gezorgd. Weiland heeft de voorschriften van hem en zijn voorgangers maar een beetje verspreid; hij schreef voor wat er al in gebruik was. Van een duidelijke regionale verspreiding is dus ook geen sprake; in geen van de provincies is het aantal constructies zonder voorzetsel drastisch gestegen.

Naast de variabele *voorzetsels*, heb ik ook de variabele *flexie* geanalyseerd. Tabel 17 en 18 laten in de perioden 1770-1790 en 1820-1840 per regio zien hoe vaak flexie is gebruikt of niet in datiefconstructies waarin het gebruik van flexie mogelijk is. Omdat niet in alle datiefconstructies die er in het materiaal voorkomen flexie gebruikt kan worden (eigennamen) of omdat niet in alle constructies een geflecteerde én een ongeflecteerde vorm gebruikt kan worden (persoonlijke voornaamwoorden), bestaat het totale aantal constructies dat ik bij deze analyse gebruik uit het aantal constructies waarin er daadwerkelijk flexie gebruikt is (zoals zin 14) en alle gevallen waarin geen flexie is gebruikt, maar waar dit wel mogelijk is (zoals zin 15).

14) *het welk **eenen biegtvader** geoorloofd was*

15) *om zyn dissertatie **aan de koming** aantebieden*

1770-1790	Noord-Holland		Utrecht		Zuid-Holland	
	#	%	#	%	#	%
Flexie	1	16,7%	3	17,6%	2	16,7%
geen flexie	5	83,3%	14	82,4%	10	83,3%
Totaal	6	100	17	100	12	100

Tabel 17 Totaal aantal datiefconstructies per regio waarbij wel of geen gebruik is gemaakt van flexie in de periode 1770-1790.

Tabel 17 laat zien dat er in slechts 6 datiefconstructies (gemiddeld 0,8 constructies per duizend woorden) flexie mogelijk was; hierbij werd er in 1 geval (16,7%) flexie gebruikt en in 5 gevallen (83,3%) niet.

In Utrecht was er in 17 constructies (gemiddeld 1,8 constructies per duizend woorden) flexie mogelijk; hierbij werd in 3 gevallen (17,6%) flexie gebruikt en in 14 gevallen (82,4%) niet.

In Zuid-Holland werden er 12 datiefconstructies (gemiddeld 1 constructie per duizend woorden) gebruikt waarbij flexie mogelijk was. Hierbij werd er in 2 gevallen (16,7%) flexie gebruikt en in 10 gevallen (83,3%) niet.

Het eerste dat opvalt aan de resultaten, is dat het aantal gevallen waarin flexie mogelijk is erg laag is. Dit komt waarschijnlijk doordat men in brieven vaak over zichzelf en tegen en over mensen schrijft die de scribent kent. Iemand zal in een persoonlijke brief eerder schrijven dat iemand iets 'aan Pietje' of 'hem' heeft gegeven, dan 'aan de jongen' of 'die man' etc. Juist als het meewerkend voorwerp gebruikt wordt in combinatie met een lidwoord of andere voornaamwoorden die kunnen flecteren (zoals bezittelijke voornaamwoorden), bestaat de kans dat hier flexie voorkomt. In persoonlijke brieven is het aantal lidwoorden en voornaamwoorden waarbij flexie mogelijk is in combinatie met een meewerkend voorwerp erg laag, wat de kans op flexie ook verlaagt.

Wat betreft het gebruik van flexie, valt op dat er in alle regio's in de meeste gevallen geen flexie gebruikt wordt; in alle regio's ligt het percentage van constructies zonder flexie tussen de 80% en de 85%. Het lijkt er dus op dat de resultaten in deze periode de gesproken taalsituatie grotendeels reflecteren; in de dagelijkse omgangstaal werd er bijna geen naamvalsflexie meer gebruikt (Van der Wal 1995:28; Simons 2013:259). De taal in persoonlijke brieven staat dichtbij de gesproken taal en het feit dat er in mijn 18^e-eeuwse materiaal erg weinig flexie wordt gebruikt bij de datief, lijkt te betekenen dat men vaak schreef zoals men sprak in het geval van datiefconstructies waarbij flexie mogelijk is. Ook de synthetische genitief was in deze periode in twee van de drie regio's in de minderheid; alleen in Utrecht werd er vaker flexie gebruikt dan de *van*-constuctie. In het geval van de genitief en de datief wordt in de 18^e eeuw dus vaker geen flexie gebruikt dan wel. Het lijkt er dus op dat het gesproken Nederlands in de 18^e eeuw meer invloed had op het naamvalsgebruik dan de 18^e-eeuwse grammatica's.

1820-1840	Noord-Holland		Utrecht		Zuid-Holland	
	#	%	#	%	#	%
Flexie	3	18,8%	7	46,7%	3	25%
Geen flexie	13	81,2%	8	53,3%	9	75%
Totaal	16	100	15	100	12	100

Tabel 18 Totaal aantal datiefconstructies per regio waarbij wel of geen gebruik is gemaakt van flexie in de periode 1820-1840.

Tabel 18 laat zien dat er in Noord-Holland in 16 datiefconstructies (gemiddeld 1,2 constructies per duizend woorden) flexie mogelijk is. Hiervan is er in 3 gevallen (18,8%) flexie gebruikt en in 13 gevallen (81,2%) niet.

Het Utrechtse subcorpus bevat 15 datiefconstructies (gemiddeld 1 constructie per duizend woorden) waarin flexie mogelijk is. In 7 van deze constructies (46,7%) is er flexie gebruikt en in 8 constructies (53,3%) niet.

Het Zuid-Hollandse materiaal bevat 12 datiefconstructies (gemiddeld 1,8 constructies per duizend woorden) waarin flexie mogelijk is. Hiervan is er in 3 constructies (25%) flexie gebruikt en in 9 constructies (75%) niet.

Ook in deze periode is het aantal constructies waar flexie mogelijk is laag, om dezelfde reden als hierboven genoemd is.

Wat betreft het gebruik van flexie, worden ook in deze periode constructies zonder flexie het meest gebruikt. Wat echter wel opvalt, is dat er in alle regio's een stijging in het gebruik van flexie te zien is ten opzichte van de voorgaande periode: in Noord-Holland stijgt het aantal constructies slechts met ongeveer 2%, maar in Utrecht is de stijging vrij hoog: bijna 30%. Ook in Zuid-Holland is een kleine stijging te zien: ongeveer 8%. Dit kan betekenen dat Weiland's grammatica enigszins invloed heeft gehad op het geschreven Nederlands in de periode 1820-1840 ten opzichte van de voorgaande periode, vooral in Utrecht. Omdat Weiland's grammatica de norm was in het onderwijs, kwamen waarschijnlijk meer mensen in aanraking met het feit dat Weiland en eerdere grammatici de voorkeur gaven aan het gebruik van naamvallen. In geen van de provincies is de stijging in het gebruik van flexie echter drastisch; in Zuid-Holland is de stijging lager dan 10% en in Noord-Holland zelfs lager dan 5%. Alleen in Utrecht is de stijging met bijna 30% aanzienlijker. Betekent dit dat Weiland's werk wat betreft het naamvalsgebruik de meeste invloed heeft gehad in Utrecht en dat er mogelijk een regionale verspreiding vanuit deze provincie op te merken is? Dit lijkt te verschillen per naamval; wat betreft de datief is er in deze provincie dus een stijging te zien van ongeveer 30% in het gebruik van flexie, maar bij de genitief hebben we gezien dat het aantal synthetische genitieven in Utrecht in de periode 1820-1840 ten opzichte van de periode 1770-1790 juist ongeveer 25% daalt. Wat betreft het naamvalsgebruik over het algemeen, lijkt het er dus op dat er geen duidelijke regionale verspreiding op te merken is.

Wat verder opvalt, is dat het gebruik van flexie bij de datief in beide perioden en in alle regio's in de minderheid is. Ook de synthetische genitief werd in beide perioden in alle regio's, behalve Utrecht, het minst gebruikt. In het geval van de genitief bleven de percentages waarbij flexie gebruikt wordt bezien over alle regio's ongeveer gelijk; in het geval van de datief neemt het gebruik van flexie wel enigszins toe, maar het is geen drastische stijging. Over het algemeen is het gebruik van flexie, zowel bij de genitief als de datief, dus in de minderheid. Dit betekent dat men in beide perioden en in alle regio's, behalve wat betreft de genitief in Utrecht in de 18^e eeuw, vaak schreef zoals men sprak. Het gesproken Nederlands, waarin de naamvallen in de 18^e en de 19^e eeuw nog amper voorkomen, lijkt in beide eeuwen meer invloed gehad te hebben op het naamvalsgebruik dan de grammatica's. Ook Weiland's invloed op het gebruik van naamvallen in de 19^e eeuw is klein te noemen; wat betreft de genitief lijkt zijn werk vrijwel geen invloed gehad te hebben en wat betreft de datief lijkt zijn werk enigszins invloed gehad te hebben en dan vooral in Utrecht. De resultaten van beide naamvallen laten zien dat het in stand houden van de naamvallen in het geschreven Nederlands in de 18^e en 19^e eeuw iets kunstmatig had.

6. Discussie en conclusie

6.1 Discussie

In deze scriptie stonden het spellingsontwerp van Matthijs Siegenbeek en de grammatica van Petrus Weiland centraal. Er zijn verschillende spellingskenmerken en naamvallen aan bod gekomen. Deze taalkenmerken zijn geanalyseerd aan de hand van een corpus van 134 persoonlijke brieven. Voor ieder taalkenmerk is nagegaan welke vorm er voorgeschreven werd of aan welke vorm de voorkeur werd gegeven. Om de invloed van deze voorschriften of voorkeursvormen na te gaan, is gekeken in hoeverre er een stijging of daling te zien is in het gebruik van de vormen die voorgeschreven worden of waaraan de voorkeur wordt gegeven in de periode 1820-1840 ten opzichte van de periode 1770-1790. Daarnaast is gekeken of er een regionale verspreiding van deze voorschriften of voorkeursvormen op te merken is. Ik heb dus met verschillende taalkenmerken een diachrone vergelijking gemaakt, waarbij ik ook gebruik heb gemaakt van de variabele regio.

Het verzamelen van materiaal voor deze scriptie ging vrij gemakkelijk; ik heb zelf materiaal verzameld in een archief en brieven kunnen gebruiken van het *Going Dutch*-project en het *Brieven als Buit*-corpus. Het is echter de vraag of het genoeg materiaal is om een representatief beeld te geven van de manier waarop men in de 19^e eeuw schreef ten opzichte van de 18^e eeuw. Hoe meer brieven er gebruikt worden, hoe verfijnder de resultaten zullen zijn. Ik moest echter een selectie brieven maken waarmee mijn onderzoek binnen het tijdsbestek gedaan kon worden. Daarnaast was er niet altijd meer materiaal beschikbaar dan ik gebruikt heb; uit het *Brieven als Buit*-corpus had ik voor de periode 1770-1790 gemakkelijk meer autografen kunnen halen voor de provincies Noord- en Zuid-Holland, maar voor de provincie Utrecht waren er simpelweg niet meer autografen uit deze periode beschikbaar. Ook is het 19^e-eeuwse materiaal uit het *Going Dutch*-project niet oneindig. Ik heb bijgedragen aan het corpus door mijn archiefbezoek, maar archieven bezoeken en brieven transcriberen is tijdrovend en was beperkt mogelijk binnen het tijdsbestek van deze scriptie. Daarnaast zouden alle brieven het liefst door verschillende scribenten geschreven moeten worden; door het beperkte materiaal bevat mijn totale corpus een paar brieven die door dezelfde scribent geschreven zijn. Hierdoor representeert mijn materiaal niet het taalgebruik van 134 verschillende personen, maar desondanks denk ik dat ik genoeg brieven van genoeg verschillende scribenten heb gebruikt om een redelijke eerste indruk te geven van het taalgebruik aan het eind van de 18^e en het begin van de 19^e eeuw.

Verder heb ik in deze scriptie geen sociale variabelen, zoals leeftijd, gender, opleidingsniveau en klasse bij mijn onderzoek betrokken. Het zou interessant zijn om dit in een vervolgonderzoek wel te doen, omdat de resultaten dan op andere manieren geïnterpreteerd zouden kunnen worden en er eventueel alternatieve verklaringen voor resultaten naar voren zouden kunnen komen. Mijn resultaten wat betreft het gebruik van flexie bij de genitief en de datief zouden dan bijvoorbeeld voor de provincie Utrecht wellicht verklaard kunnen worden; bij de genitief bleek dat 71% van de genitiefconstructies in Utrecht in de periode 1770-1790 synthetische genitieven waren. In vergelijking met de andere provincies is dit een hoog percentage. Ook wat betreft het flexiegebruik bij de datief springt Utrecht er in een van de twee perioden uit; in de periode 1770-1790 ligt het percentage datiefconstructies met flexie in Utrecht op 17,6%, in de tweede periode stijgt dit percentage naar 46,7%, wat ook een hoog percentage is in vergelijking met de andere provincies. In Utrecht is er dus iets aan de hand wat betreft flexie bij de genitief in de periode 1770-1790 en de datief in de periode 1820-1840. Deze, in vergelijking met de andere provincies, hoge percentages flexiegebruik zouden eventueel verklaard kunnen worden met behulp van sociale variabelen; het is bijvoorbeeld mogelijk dat mijn scribenten uit Utrecht in de periode 1770-1790 over het algemeen hoger geschoold waren dan de scribenten uit de andere provincies, waardoor zij (in ieder geval wat betreft de genitief in de

eerste periode en de datief in de tweede periode) beter op de hoogte waren van het feit dat grammatici de voorkeur gaven aan flexiegebruik. Verder zou het interessant zijn om het verschil in taalgebruik tussen mannen en vrouwen te onderzoeken; het is gebleken dat Siegenbeek op alle onderzochte spellingskenmerken invloed had, behalve op de spelling van de lange *ij*. Het is mogelijk dat bijvoorbeeld mannen eerder en vaker de voorgeschreven spellingen hanteerden dan vrouwen of andersom. Voor een vervolgonderzoek zou het dus waarschijnlijk nuttig zijn om sociale variabelen ook bij het onderzoek te betrekken.

Het onderzoek in deze nota heeft bijgedragen aan het beeld dat taalkundigen hebben van het geschreven Nederlands in persoonlijke brieven in de 18^e, maar vooral in de 19^e eeuw. Met het onderzoek dat ik in deze scriptie heb gedaan, heb ik antwoord gekregen op wat ik te weten wilde komen. Ik heb de taal in persoonlijke brieven bekeken in een periode vóór en na de invoering van de eerste twee taalkundige werken die nationaal gezag hadden gekregen. Mijn resultaten hebben laten zien dat Siegenbeek op alle onderzochte spellingskenmerken, behalve de spelling van de lange *ij*, duidelijk invloed heeft gehad. Weiland heeft in mindere mate invloed gehad. Dus vooral wat betreft spelling zijn de veranderingen in de tweede periode ten opzichte van de eerste periode duidelijk te verklaren vanuit de landelijke invoering van de werken van Siegenbeek en Weiland. Het feit dat deze werken in gebruik werden genomen in het onderwijs, zal veel bijgedragen hebben aan de invloed van vooral het werk van Siegenbeek. De landelijke invoering van de werken van Siegenbeek en Weiland en het onderwijs zijn waarschijnlijk de grootste verklarende factoren voor mijn resultaten.

Het onderzoek dat in deze scriptie is gedaan, zou verder uitgebreid kunnen worden. Om een volledige indruk te krijgen van de invloed van de werken van Siegenbeek en Weiland, zouden er meer (natuurlijk het liefst alle) spellingskenmerken die Siegenbeek bespreekt bekeken moeten worden. Ook zouden alle naamvallen geanalyseerd moeten worden om een completer beeld te krijgen van de invloed van Weilands werk. Het onderzoek in deze scriptie geeft hier met de besproken taalkenmerken een globaal beeld van. Verder zou het taalgebruik in alle provincies en in meerdere tekstsoorten, zoals kranten, bekeken moeten worden om het beeld van de invloed van de werken van Siegenbeek en Weiland compleet te maken. In een vervolgonderzoek zouden dus meer taalkenmerken bekeken moeten worden in meer regio's en in verschillende tekstsoorten. Maar ook zou er meer materiaal gebruikt moeten worden dat geschreven is door veel verschillende scribeuten en zoals in deze paragraaf is besproken, zouden er ook sociale variabelen bij betrokken moeten worden.

6.2 Conclusie

Aan de hand van het onderzoek dat in deze scriptie is gedaan, zijn er enkele conclusies te trekken wat betreft de invloed van de voorschriften van Siegenbeek en Weiland en de eventuele regionale verspreiding van deze voorschriften.

Wat betreft de onderzochte spellingskenmerken, is er overal, behalve bij de lange *ij* invloed op te merken van de voorschriften van Siegenbeek. De invloed van de voorschriften van Siegenbeek was het grootst bij de spelling van de diftong *ui*; het aantal tokens waarin de voorgeschreven vorm *ui* wordt gebruikt stijgt in de periode 1820-1840 ten opzichte van de periode 1770-1790 in Noord-Holland met ruim 90%, in Utrecht bijna 90% en in Zuid-Holland 90%. Verder was de invloed van de voorschriften van Siegenbeek het kleinst bij de spelling van de lange *o's*; het aantal juist gespelde tokens stijgt in de periode 1820-1840 ten opzichte van de periode 1770-1790 in Noord-Holland met ruim 30%, in Utrecht bijna 25% en in Zuid-Holland bijna 30%. Alleen op de spelling van de lange *ij* heeft Siegenbeek geen invloed gehad; het aantal tokens dat gespeld wordt met lange *ij* met puntjes daalt in de periode 1820-1840 ten opzichte van de periode 1770-1790 in Noord-Holland met 1,4%, in Utrecht met 1,1% en in

Noord-Holland met 10%. Dit is tegen de verwachting in, aangezien Siegenbeek de *ij* met puntjes voorschrijft.

Op het gebruik van de synthetische genitief, de voorkeursconstructie van Weiland, heeft Weiland weinig invloed gehad; in de periode 1820-1840 is het aantal synthetische genitieven ten opzichte van de periode 1770-1790 in Noord-Holland met ongeveer 6% gestegen, in Zuid-Holland steeg het percentage met ongeveer 20%. In Utrecht nam het percentage echter met ongeveer 25% af. Het totale aantal synthetische genitieven in alle regio's samen is dus amper gestegen.

Op het gebruik van flexie bij de datief heeft Weiland iets meer invloed gehad; het aantal datiefconstructies met flexie stijgt in de periode 1820-1840 ten opzichte van de periode 1770-1790 in Noord-Holland met 2%, in Utrecht met 30% en in Zuid-Holland met 8%. Weiland heeft dus enigszins invloed gehad op het flexiegebruik binnen de datief. Wat betreft het gebruik van voorzetsels, gaf Weiland de voorkeur aan datiefconstructies zonder voorzetsel, maar hij heeft geen grote invloed gehad op het voorzetselgebruik; Weiland heeft alleen voor een stijging van het aantal datiefconstructies zonder voorzetsel in de provincie Utrecht gezorgd; het percentage steeg hier 17%. In Noord-Holland daalde dit percentage met ongeveer 4% en in Zuid-Holland met ongeveer 2%.

Tot slot was er bij geen van de taalkenmerken een echt duidelijke regionale verspreiding van de voorschriften en voorkeursvormen vanuit een bepaalde provincie naar andere provincies te ontdekken. De waarden van de voorkeursvormen liggen bij alle taalkenmerken in de periode 1820-1840 in alle regio's rond dezelfde waarden (behalve bij de resultaten van de datief wat betreft de variabele *flexie* in Tabel 18). Bij geen enkel taalkenmerken was het zo dat het aantal tokens of constructies waarin de voorkeursvorm of voorgeschreven vorm gebruikt wordt in de ene regio wel hard steeg in de periode 1820-1840 ten opzichte van de periode 1770-1790 en in de andere regio niet.

Met het onderzoek in deze scriptie heb ik een eerste indruk gegeven van de invloed van de voorschriften in de werken van Siegenbeek en Weiland. In de discussie is genoemd dat een uitgebreider vervolgonderzoek nodig is om een compleet beeld te krijgen van de invloed van beide werken. Het genoemde *Going Dutch*-project zal hier ongetwijfeld voor kunnen zorgen.

Literatuur

- Bilt, Igor van de (2000). 'Adriaan Kluit (1735-1807) en de spelling van het Nederlands', in: *Voortgang* 19, pp. 95-142 http://www.dbnl.org/tekst/voo004200001_01/voo004200001_01_0004.php
- Bork, G.J. van & P.J. Verkruijsse (1985). *De Nederlandse en Vlaamse auteurs: van middeleeuwen tot heden met inbegrip van de Friese auteurs*, Weesp: De Haan.
- Bosman, Anna & Annette de Groot (1994). 'Waarom spellen moeilijker is dan lezen. Over de asymmetrische relatie tussen lezen en spellen', in: *Spektator* 23, pp. 302-311
- Boyce Hendriks, Jennifer & Robert B. Howell (2000). 'On the Use and Abuse of Social History in the History of the Dutch language.' In: Thomas F. Shannon & Johan P. Snapper (red.), *The Berkeley Conference on Dutch Linguistics 1997*, Lanham, MD: University Press of America, pp. 253-277. Aangehaald in: Willemyns, Roland (2013), *Dutch. Biography of a Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Elsaß, Stephan (2007). 'A twofold view 'from below': New perspectives on language histories and language historiographies.', In: Elsaß, Stephan e.a., *Germanic language histories 'from below' 1700-2000*, Berlin, New York: de Gruyter pp. 3-9.
- Frederiks, J.G. & Jos F. Van den Branden (1888-1891). *Biographisch woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche letterkunde*, Amsterdam: L.J. Veen (15 delen, verschenen 1888-1891)
- Kloek, J.J. & W.W. Mijnhardt (2001), *1800. Blaudrukken voor een samenleving*, Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Kloeke, Gesinus G. (1927). *De Hollandsche expansie in de 16^e eeuw en 17^e eeuw en haar weerspiegeling in de hedendaagsche nederlandse dialecten*. Den Haag: Nijhoff. Aangehaald in: Boyce Hendriks, Jennifer & Robert B. Howell (2000). 'On the Use and Abuse of Social History in the History of the Dutch language.' In: Thomas F. Shannon & Johan P. Snapper (red.), *The Berkeley Conference on Dutch Linguistics 1997*, Lanham, MD: University Press of America, pp. 253-277. Aangehaald in: Willemyns, Roland (2013), *Dutch. Biography of a Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Koch, Peter & Wulf Oesterreicher (1985): 'Sprache der Nähe – Sprache der Distanz. Mündlichkeit und Schriftlichkeit im Spannungsfeld von Sprachtheorie und Sprachgeschichte'. In: *Romanistisches Jahrbuch* 36, p. 15-43, aangehaald in: Simons, Tanja (2013), *Ongekend 18^e-eeuws Nederlands Taalvariatie in persoonlijke brieven*, LOT Dissertation series 343.
- Lenders, Jan (1988). *De burger en de volksschool*, Nijmegen: SUN.
- Loon, Jozef van (1986). *Historische fonologie van het Nederlands*. Leuven/Amersfoort: Acco.
- Milroy, James (2012). 'Sociolinguistics and Ideologies in Language History', in: Juan Manuel Hernández-Campoy & Juan Camilo Conde-Silvestre (red.), *The Handbook of Historical Sociolinguistics*, Chichester: Blackwell Publishing, pp. 571-584.
- Molewijk, G.C. (1992). *Spellingverandering van zin naar onzin (1200-heden)*, 's Gravenhage: Sdu Uitgeverij Koninginnegracht.
- Mooijaart, Marijke & Marijke van der Wal (2011). *Nederlands van Middeleeuwen tot Gouden Eeuw*, Nijmegen, Leiden: Vantilt.
- Nobels, Judith (2013). *(Extra)Ordinary letters: A view from below on seventeenth-century Dutch*, LOT Dissertation series 329.
- Nobels, Judith & Gijsbert Rutten (2014). 'Language norms and language use in seventeenth-century Dutch: Negation and the genitive.', In: Rutten, Gijsbert, Vosters, Rik en Wim Vandenbussche (red.), *Norms and usage in language history, 1600-1900. A sociolinguistic and comparative perspective*, Advances in Historical Sociolinguistics no. 3, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 21-48.

- Philippa, Marlie, Frans Debrabandere & Arend Quak (2003). *Etymologisch woordenboek van het Nederlands*, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Rutten, Gijsbert (2011). *Een nieuwe Nederduitse Spraakkunst. Taalnormen en schrijfprijktijken in de Zuidelijke Nederlanden in de achttiende eeuw*. Met medewerking van Rik Vosters. Brussel: VUBPres.
- Rutten, Gijsbert & Rik Vosters (2011). 'As Many Norms as There Were Scribes? Language History, Norms and Usage in the Southern Netherlands in the Nineteenth Century.', In: Langer N., Davies S., Vandenbussche W. (red.), *Language and History, Linguistics and Historiography*. Oxford, Bern, Berlin, Bruxelles, Frankfurt am Main, New York, Wien: Peter Lang, pp. 229-254.
- Rutten, G.J. & Wal, Marijke van der (2012), 'Functions of epistolary formulae in Dutch letters from the seventeenth and eighteenth centuries', in: *Journal of Historical Pragmatics* 13(2), pp. 173-201.
- Rutten, Gijsbert en Marijke van der Wal (2013), 'Epistolary formulae and writing experience in Dutch letters from the seventeenth and eighteenth centuries', in: Marijke van der Wal en Gijsbert Rutten (red.), *Touching the Past. Studies in the historical sociolinguistics of ego-documents*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Scott, Alan K. (2014). *The Genitive Case in Dutch and German*, Leiden, Boston: Brill.
- Siegenbeek, Matthijs (1804). *Verhandeling over de Nederduitsche spelling, ter bevordering van eenparigheid in dezelve*, Amsterdam: J. Allart.
http://books.google.nl/books?id=TitbAAAAQAAJ&printsec=frontcover&hl=nl&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
- Siegenbeek, Matthijs (1817). *Letterkunst voor de jeugd*, Leiden: Du Mortier en Zoon, vijfde druk.
http://www.dbnl.org/arch/sieg002lett02_01/pag/sieg002lett02_01.pdf
- Siegenbeek, Matthijs (1997). *Redevoering over het openbaar onderwijs in de Nederduitsche welsprekendheid* (ed. Korrie Korevaart). Hilversum: Verloren.
http://www.dbnl.org/tekst/sieg002rede01_01/
- Sijs, Noline van der (2004). *Taal als mensenwerk. Het ontstaan van het ABN*. Den Haag: Sdu.
- Sijs, Noline van der & Roland Willemyns (2009). *Het verhaal van het Nederlands. Een geschiedenis van twaalf eeuwen*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Simons, Tanja (2013), *Ongekend 18^e-eeuws Nederlands Taalvariatie in persoonlijke brieven*, LOT Dissertation series 343.
- Simons, Tanja & Gijsbert Rutten (2014). 'Language norms and language use in eighteenth-century Dutch: Final *n* and the genitive.', In: Rutten, Gijsbert, Vosters, Rik en Vandenbussche, Wim (red.), *Norms and usage in language history, 1600-1900. A sociolinguistic and comparative perspective*, Advances in Historical Sociolinguistics no. 3, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 49-72.
- Vosters, Rik, Gijsbert Rutten & Marijke van der Wal (2010). 'Mythes op de pijnbank. Naar een herwaardering van de taalsituatie in de Nederlanden in de achttiende en negentiende eeuw.' *Verslagen en Mededelingen Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 120, pp. 93-112.
- Wal, Marijke van der (1995). *De moedertaal centraal. Standaardisatie-aspecten in de Nederlanden omstreeks 1650*. Den Haag: NN.
- Wal, Marijke van der & Cor van Bree (2008). *Geschiedenis van het Nederlands*, Houten: Spectrum.
- Wal, Marijke van der & Gijsbert Rutten (2013), 'Ego-documents in a historical-sociolinguistic perspective', in: Marijke van der Wal & Gijsbert Rutten (red.), *Touching the Past. Studies in the historical sociolinguistics of ego-documents*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company

- Watts, Richard J. (2012). 'Language Myths', in: Juan Manuel Hernández-Campoy & Juan Camilo Conde-Silvestre (red.), *The Handbook of Historical Sociolinguistics*, Chichester: Blackwell Publishing, pp. 585-606.
- Weerman, Fred & Petra de Wit (1999). 'The decline of the genitive in Dutch', In: *Linguistics* 37 (6), pp. 1155-1192. Aangehaald in: Scott, Alan K. (2014). *The Genitive Case in Dutch and German*, Leiden/Boston: Brill.
- Weiland, Petrus (1805). *Nederduitsche spraakkunst*, Amsterdam: Johannes Allart.
http://www.dbnl.org/tekst/weil004nede01_01/
- Wijk, N. van (1912). Franck's *Etymologisch woordenboek der Nederlandsche taal*, s'Gravenhage: Martinus Nijhoff.
http://www.dbnl.org/arch/fran005etym01_01/pag/fran005etym01_01.pdf
- Willemys, Roland (2013), *Dutch. Biography of a Language*. Oxford: Oxford University Press.

Bijlage 1 – overzicht van het materiaal

1770-1790 Noord-Holland

1. [To Lambert Noordbergh, 31 januari 1781 by Pieter Visman](#)
2. [To Coenraad Buyk, 25 juni 1779 by Jurriaan Kleynhens](#)
3. [To Pieter Luit, 18 november 1780 by Jan Luit](#)
4. [To Mevr. Simon Vaartjes, 18 november 1780 by Simon Vaartjes](#)
5. [To Cornelis Aanze Klok, 19 november 1780 by Arjen Klok](#)
6. [To Barbara Rijkers, 29 januari 1781 by Dirk Rijkers](#)
7. [To Barbara Rijkers, 21 januari 1781 by Dirk Rijkers](#)
8. [To unknown, 9 oktober 1780 by Jan Edzes](#)
9. [To Mevr. Simon Vaartjes, 20 november 1780 by Simon Vaartjes](#)
10. [To Jan Obdam, 30 oktober 1780 by Arend Snijder](#)
11. [To unknown, 20 november 1780 by Jan Edzes](#)
12. [To Maartje Klaas, 21 november 1780 by Cornelis van Uyen](#)
13. [To Anna Steene, 17 januari 1781 by Christiaan Ronge](#)
14. [To Suzanna Petronella Charlotte Sluijsken-Medeler, 4 december 1780 by Gerharda Catharina Wirth-Sluijsken](#)
15. [To Jan Obdam, 12 november 1780 by Trijntje Jacobs Obdam](#)
16. [To Dirk Jansz. Peper, 10 april 1780 by Antje Cornelis](#)
17. [To Dirk Jansz. Peper, 12 januari 1780 by Antje Cornelis](#)
18. [To Dirk Jansz. Peper, 23 mei 1780 by Antje Cornelis](#)
19. [To Jan Visser \(2\), 1 december 1780 by Anna Visser](#)
20. [To Jan Visser \(1\), 18 december 1780 by Anna Visser](#)
21. [To Frans J. Wierts, 5 januari 1781 by S.M. Wierts](#)
22. [To Roelof Barends, 28 juli 1780 by Sara Barends-Daal](#)
23. [To Pierre Jacob Le Jolle, 25 september 1780 by Anne Allette Breton-Le Jolle](#)
24. [To Petrus Joosten, 20 november 1780 by C.C. Evertsz. \(weduwe B.H. Joosten\)](#)
25. [To Dorothea Charlotta Louisa Stoltsz., 2 november 1780 by Dorothea Elizabeth Reijke-de Goede](#)

1770-1790 Utrecht

1. [To Iman Willem Falck, 2 december 1780 by George Tammo Falck](#)
2. [To Pieter van Spall, 22 november 1780 by Cornelis van Spall](#)
3. [To Gijsbert van Veen, 8 december 1780 by Hendrik van Veen](#)
4. [To Constantia Sophia Luls, 18 september 1780 by Matthias Luls](#)
5. [To Sara Maria van Vloten, 26 september 1780 by Wernard van Vloten](#)
6. [To Willem van Spall, 12 oktober 1779 by Pieter Gerrit van Spall](#)
7. [To Abraham van Vloten, 26 september 1780 by Wernard van Vloten](#)
8. [To Jan Lambertus van Spall, 22 november 1780 by Cornelis van Spall](#)
9. [To Pieter van Spall, 2 november 1780 by Deborah van Spall-Rademaker](#)
10. [To Pieter van Spall, 24 november 1780 by Petronella Debora van Spall](#)

1770-1790 Zuid-Holland

1. [To Elisa Lijnslager, 15 januari 1780 by Claas de Groot](#)
2. [To Johannes Rosmolen, 12 november 1780 by Pieter Endel](#)
3. [To unknown, 3 februari 1781 by Leonhart Weber](#)
4. [To unknown, 20 november 1780 by Jan de Jong Junior](#)
5. [To Gerrit Harmeijer, 1 augustus 1780 by Dirk Middendorp](#)
6. [To Christina de Vries, 11 november 1780 by Gerrit Vedelaar](#)
7. [To J.G. Zinser, 16 oktober 1779 by Maarten Staalman](#)
8. [To Johannes van der Linden, januari 1781 by Dirk van der Linden](#)
9. [To unknown, 9 november 1780 by Albert Albertsen](#)
10. [To Johanna Schoon, 21 november 1780 by Jan Schoon](#)
11. [To Anna Margretha Dis, 17 januari 1781 by Laurens Wensel](#)
12. [To Jannetje van den Burg-Dekker\(s\), 5 januari 1781 by Simon van den Burg](#)
13. [To Michiel Ruijs, 11 november 1779 by Johanna Petronella Ruijs-Maassen](#)
14. [To Hendrik van Scheltum, 21 oktober 1779 by Sietje Staalman](#)
15. [To Gerardus van Haaften, 29 november 1780 by Antonia Donker-van Haaften](#)
16. [To Dirk Cornelis Schermer, 6 januari 1783 by Anna Elisabeth Schermer-Charje](#)
17. [To Gerardus van Haaften, november 1780 by Adriana van Haaften](#)
18. [To Felipus Harnier, januari 1781 by Catharina Harnier-Daniels](#)
19. [To A. Soomerkamp, 7 november 1780 by Maria Le Jeune-Huurman](#)
20. [To Jacobus Sloff, 24 december 1779 by Pieternella Sloff-Van Es](#)
21. [To Margaretha Berewout-Hurdeman, 30 januari 1781 by Maria Le Jeune-Huurman](#)
22. [To Karlen, 8 december 1780 by S.D. van Starckenborg \(weduwe\)](#)
23. [To Adriana van Alen, 6 december 1780 by J. de Kooker](#)
24. [To Sluijsken, 5 november 1780 by P.J. Sluijsken](#)
25. [To Willem van Haaften, 29 november 1780 by Antonia Donker-van Haaften](#)

1820-1840 Noord-Holland

1. Alkmaar_DeLange_79005_494A_let04
2. Alkmaar_DeLange_79005_494A_let07
3. Alkmaar_DeLange_79005_520_let03
4. Alkmaar_DeLange_79005_520_let12
5. Alkmaar_DeLange_79005_520_let14
6. Alkmaar_DeLange_79005_520_let15
7. Alkmaar_DeLange_79005_520_let16
8. Alkmaar_DeLange_79005_520_let24
9. Alkmaar_VanForeest_79005_318_let01
10. Alkmaar_VanForeest_79005_353_let02
11. Haarlem_SemeijnsDeVries_142_126_let01
12. Hoorn_Verloren_1535_958_let15
13. Hoorn_Verloren_1535_958_let30
14. Hoorn_Verloren_1535_964_let01
15. Hoorn_Verloren_1535_980_let01
16. Hoorn_Verloren_1535_1017_let06
17. Hoorn_Verloren_1535_1031_let01

18. Hoorn_Verloren_1535_1031_let02
19. Hoorn_Verloren_1535_1032_let01
20. Hoorn_Verloren_1535_1032_let02
21. Utrecht_Grothe_750_1293_let01
22. Utrecht_Grothe_750_1293_let03
23. Utrecht_Grothe_750_1293_let05
24. Utrecht_Grothe_750_1293_let06
25. Utrecht_Grothe_750_1293_let11

1820-1840 Utrecht

1. Hoorn_Verloren_1535_958_let05
2. Hoorn_Verloren_1535_958_let09
3. Hoorn_Verloren_1535_1037_let01
4. Hoorn_Verloren_1535_1037_let03
5. Utrecht_Beyen_257_62_let02
6. Utrecht_Beyen_257_64_let01
7. Utrecht_Coenen_92_148_let02
8. Utrecht_DeBeaufort_53_439_let01
9. Utrecht_DeBeaufort_53_439_let08
10. Utrecht_DeBeaufort_53_649_let03
11. Utrecht_DeBeaufort_53_649_let04
12. Utrecht_DeBeaufort_53_650_let01
13. Utrecht_DeBeaufort_53_650_let02
14. Utrecht_DeGeer_68_202_let01
15. Utrecht_DeGeer_68_202_let03
16. Utrecht_DeGeer_68_251_let02
17. Utrecht_DeGeer_68_251_let03
18. Utrecht_DeGeer_68_252_let01
19. Utrecht_DeGeer_68_252_let03
20. Utrecht_DeGeer_68_342_let01
21. Utrecht_DeGeer_68_342_let02
22. Utrecht_vBeeck_Calkoen_1135_73_let01
23. Utrecht_vBeeck_Calkoen_1135_156_let01
24. Utrecht_vBeeck_Calkoen_1135_166_let02

1820-1840 Zuid-Holland

1. Dordrecht_Balen_85_298_let01
2. Dordrecht_Balen_85_298_let04
3. Dordrecht_Balen_85_298_let05
4. Dordrecht_BlussévanOud-Alblas_100_179_let01
5. Dordrecht_BlussévanOud-Alblas_100_296_let09
6. Dordrecht_BlussévanOud-Alblas_100_299_let02
7. Dordrecht_BlussévanOud-Alblas_100_299_let06
8. Dordrecht_BlussévanOud-Alblas_100_432_let01

9. Dordrecht_BlussévanOud-Alblas_100_432_let02
10. Dordrecht_BlussévanOud-Alblas_100_432_let03
11. Dordrecht_BlussévanOud-Alblas_100_432_let05
12. Dordrecht_BlussévanOud-Alblas_100_435_let01
13. Dordrecht_BlussévanOud-Alblas_100_439_let01
14. Dordrecht_BlussévanOud-Alblas_100_439_let03
15. Dordrecht_BlussévanOud-Alblas_100_566_let01
16. Dordrecht_BlussévanOud-Alblas_100_566_let02
17. Dordrecht_BlussévanOud-Alblas_100_726_let02a
18. Dordrecht_Harshagen_392_173_let01
19. Dordrecht_Harshagen_392_173_let07
20. Dordrecht_Harshagen_392_173_let08
21. Dordrecht_Harshagen_392_173_let09
22. Dordrecht_Harshagen_392_173_let10
23. Dordrecht_Harshagen_392_173_let11
24. Dordrecht_Rijkee_1196_508_let01
25. Dordrecht_Rijkee_1196_508_let02

Bijlage 2 – transcriptieconventies *Going Dutch* multi-genre corpus

Header information

```
<header>
DOCUMENT:           Hoorn_Verloren_1535_958_let01 [without a/b/c and .jpg]
ARCHIVE:            Westfries Archief
GENRE:              letter (or diary)
DATE:               13-11-1832
PLACE:              Dalfsen
TRANSCRIPTION:      HV / CB [insert your initials here]
NOTES.              General notes or comments [optional]
WORD COUNT:         xx
</header>
```

Naming and saving transcriptions

Transcriptions of *Hoorn_Verloren_1535_958_let01a.jpg* + *Hoorn_Verloren_1535_958_let01b.jpg*
Save as text file document (txt): **Hoorn_Verloren_1535_958_let01.txt** (example)

Diplomatic transcription

The aim of a diplomatic transcription is to present the source document as it actually appears. In other words: do not correct or change the spelling and punctuation as it is used in the original.

Ambiguous and illegible words

Three tags, which represent three different levels between ambiguity and total illegibility, should be distinguished:

- **<illeg/>** an entirely illegible word
(note: for sequences of illegible words, there should be a separate tag for every word)
- **<illeg com="wo..."/>** illegible word, but a suggested or partial reading
- **<ambig>word</ambig>** a probable reading, but possibly ambiguous

Deleted and inserted words

- **word** a crossed out or deleted word, but still readable
- **<cancel/>** a crossed out or deleted word, but not readable anymore
- **<ins>word</ins>** an inserted word (added outside of the normal line of text)

Page layout

- **<page/>** page break (indicated at the end of a page)

Character layout

Given the fact that all texts are handwritten (i.e. not printed), you most probably will not find instances of bold or italicised text.

- `<u>word</u>` an underlined word

Editorial comments

- `<ed com="comment"/>` your additional comments (moderately used!)

Hyphenation

Always transcribe hyphens and alternative line break characters with - .

Hyphenated words at the end of a line are restored before the line break, but the following tag is inserted to indicate the original form (reg = regularisation; orig = original form):

- `<reg orig="wo|rd">word</reg>`

Capitalisation

Although it is often unclear whether a letter is capitalised or not, capitalisation should be transcribed as diplomatically as possible. It might occur that writers use a capital letter in the middle of a word. If this is the case, also transcribe them as capitals.

(Intra-word) Spacing

"Spacing between words is often problematic. The general rule of thumb is that *when a white space (not long enough to be a blank) is clearly distinguishable, it is transcribed thus, using the space bar once*. If, however, *no space is observed between two separate and unrelated words (not compounds!)*, as is often the case, *modern spacing conventions are used*, and the words are transcribed separately. In these cases, we assume the lack of spacing to be purely typographical. *In the case of compounds or otherwise related words, a lack of spacing is interpreted as a linguistic feature, and thus transcribed diplomatically.*" (Vosters 2009)³²

Special case: variants of ij/y

Even within a single document, you might come across different spelling variants of ij/y. Four main variants should be distinguished in the transcriptions:

- ij (*lange ij* when *i* and *j* are obviously written as two separate characters) transcribe: **ij**
- ÿ (double-dotted *Griekse ij*) transcribe: **ÿ**
- y (*Griekse ij*, no dots) transcribe: **y**
- single-dotted y (exact position of the dot is irrelevant) **or** y with an accent transcribe: **°y**

³² Vosters, Rik (2009). *Linguistic aspects of law and justice in the United Kingdom of the Netherlands (1815-1830). Transcription guidelines and editorial practices*. 3rd edition.